

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра обліку і оподаткування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

другий (магістерський) рівень вищої освіти

на тему: Організаційно-методичні аспекти обліку і
внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності
фермерського господарства

Виконав:

Дробоног Андрій Віталійович

здобувач спеціальності

071 «Облік і оподаткування»

Керівник:

Гаркуша Сергій Анатолійович

доцент кафедри обліку і оподаткування

Рецензент:

Журбенко Наталія Михайлівна

начальник планово-фінансового відділу
Сумського національного аграрного університету

Суми – 2025

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет

Економіки і менеджменту

Кафедра

Обліку і оподаткування

Ступінь вищої освіти

Магістр

Спеціальність

071 «Облік і оподаткування»

Затверджую:

Завідувач кафедри

І.М. НАЗАРЕНКО

« 08 » листопада 2024 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ

Дробоног Андрій Віталійович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Організаційно-методичні аспекти обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства

2. База практичного дослідження:

СФГ «Віталія» Конотопського Сумської області

керівник роботи **Гаркуша Сергій Анатолійович, к.е.н., доцент**

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом по університету від

25.11. 2024 р. № 3873/ос

3. Строк подання здобувачем закінченого проекту (роботи)

24 грудня 2025 року

4. Вихідні дані до проекту (роботи):

первинні та зведені документи, реєстри синтетичного та аналітичного обліку, статутні та установчі документи, фінансова, статистична, бюджетна та податкова звітність, законодавчо - нормативні акти з питань обліку і контролю, монографії, фахові наукові статті та доповіді на міжнародних науково-практичних конференціях з питань сучасного стану та вдосконалення обліку, аналізу, аудиту і контролю.

5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

проаналізувати теоретичні засади обліку та аудиту необоротних активів;

дослідити нормативно-правове забезпечення, що регулює порядок ведення обліку й аудиту необоротних активів;

провести підбір та аналіз наукових літературних джерел з тематики дослідження;

охарактеризувати діяльність СФГ «Віталія»;

проаналізувати порядок документального оформлення операцій із необоротними активами підприємства;

дослідити частоту, якість та результати інвентаризацій необоротних активів і визначити проблемні аспекти, які потребують вдосконалення;

охарактеризувати аудит необоротних активів;

розробити рекомендації з удосконалення системи обліку й аудиту необоротних активів СФГ «Віталія»;

сформулювати висновки.

Дата видачі завдання

«08» листопада 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів підготовки кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення та затвердження теми дослідження, складання плану – графіку виконання роботи	жовтень 2024 р.	
2.	Підбір та аналіз літературних джерел, підготовка першого теоретичного розділу	грудень 2024 р. - січень 2025 р.	
3.	Збір аналітичної інформації, обробка результатів дослідження та підготовка другого розділу роботи	лютий-серпень 2025 р.	
4.	Підготовка третього розділу кваліфікаційної роботи	вересень - жовтень 2025 р.	
5.	Підготовка висновків, пропозицій та узгодження з керівником	жовтень-листопад 2025 р.	
6.	Підготовка кінцевого варіанту кваліфікаційної роботи	листопад 2025 р.	
7.	Опрацювання зауважень керівника, перевірка на автентичність	9-13 грудня 2025 р.	
8.	Рецензування кваліфікаційної роботи	13-23 грудня 2025 р.	
9.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі, деканат	24 грудня 2025 р.	
10.	Підготовка доповіді, презентації до кваліфікаційної роботи та її попередній захист	16-28 грудня 2025 р.	
11.	Захист кваліфікаційної роботи	29 грудня 2025 р.	

Здобувач вищої освіти за другим
(магістерським) рівнемАндрій Дробоніг

Керівник роботи

Сергій ГАРКУША

Анотація

Дробонюг А.В. Організаційно-методичні аспекти обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр» за освітньою програмою «Облік і оподаткування» зі спеціальності 071 «Облік і оподаткування». Сумський національний аграрний університет, Суми, 2025.

Кваліфікаційну роботу присвячено комплексному дослідженню теоретико-методологічних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення системи обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат у фермерських господарствах. Актуальність теми дослідження зумовлена трансформаційними процесами в аграрному секторі України, де ефективне управління фінансовими результатами фермерських господарств (ФГ) потребує високої точності калькулювання собівартості, прозорості облікових процедур та впровадження системних методів внутрішнього контролю.

У роботі здійснено глибоке теоретичне узагальнення економічної сутності доходів та витрат як ключових категорій бухгалтерського обліку, що формують інформаційну базу для оцінки ефективності бізнесу. Особливу увагу приділено гармонізації вітчизняних методик обліку із вимогами НП(С)БО 15 «Дохід», НП(С)БО 16 «Витрати» та НП(С)БО 30 «Біологічні активи», а також врахуванню міжнародного досвіду, викладеного у МСФЗ 41 «Сільське господарство». Обґрунтовано авторську класифікацію доходів і витрат, яка враховує специфіку фермерського господарства як особливої форми підприємництва, що базується на поєднанні власності, родинної праці та ризиків, пов'язаних із природно-кліматичними факторами.

Практична частина дослідження, виконана на матеріалах діяльності конкретного господарства, дозволила виявити системні недоліки в існуючій системі первинної документації. Запропоновано комплекс заходів з оптимізації документообігу, зокрема впровадження інтегрованих облікових листів витрат на вирощування сільськогосподарських культур. Це забезпечує чітку деталізацію прямих витрат, правильний розподіл загальновиробничих (непрямих) витрат та оперативне списання паливно-мастильних матеріалів і добрив. Детально досліджено методику калькулювання виробничої собівартості продукції рослинництва, яка базується на принципі накопичення витрат за об'єктами обліку, що є фундаментом для обґрунтованого ціноутворення.

Наукова новизна роботи полягає в удосконаленні організаційних етапів внутрішньогосподарського контролю (ВГК). Розроблено багаторівневий алгоритм проведення контрольних перевірок, який охоплює не лише фінансові показники, а й технологічні аспекти: контроль за використанням земельних угідь, моніторинг стану посівів та оцінку очікуваної врожайності. Запропонована модель контролю дозволяє мінімізувати ризики викривлення звітності, запобігти нецільовому використанню ресурсів та підвищити рівень фінансової безпеки суб'єкта.

Доведено, що інтеграція сучасних методів оцінки біологічних активів за

справедливою вартістю за вирахуванням витрат на продаж дозволяє отримати реалістичну картину капіталізації господарства. Також аргументовано необхідність систематизації обліку державної допомоги (дотацій, компенсацій), що має критичне значення для підтримки ліквідності аграріїв у сучасних умовах. Результати дослідження мають практичне значення і можуть бути впроваджені в роботу фермерських господарств для підвищення якості обліково-аналітичної інформації та оптимізації витратної частини бюджету підприємства.

Ключові слова: фермерське господарство, облік доходів, облік витрат, калькулювання собівартості, внутрішньогосподарський контроль, біологічні активи, рентабельність, організація обліку, фінансова звітність, аудит, фінансовий результат.

Summary

Drobonog A.V. Organizational and Methodological Aspects of Accounting and Internal Control of Income and Expenses of Farm Activities.

Qualification work for obtaining a Master's degree in the educational program «Accounting and Taxation» in the specialty 071 «Accounting and Taxation». Sumy National Agrarian University, Sumy, 2025.

The qualification work is devoted to a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations and the development of practical recommendations for improving the accounting and internal control system of income and expenses in farm enterprises. The relevance of the research is determined by the transformation processes in the agricultural sector of Ukraine, where effective management of the financial results of farm enterprises requires high precision in cost calculation, transparency of accounting procedures, and the implementation of systematic methods of internal control.

The work provides a profound theoretical generalization of the economic essence of income and expenses as key categories of accounting that form the information base for assessing business efficiency. Particular attention is paid to the harmonization of domestic accounting methods with the requirements of National Accounting Standards (NAS) 15 "Revenue", 16 "Expenses", and 30 "Biological Assets", as well as considering international experience outlined in IAS 41 "Agriculture". The author's classification of income and expenses is substantiated, taking into account the specifics of a farm as a special form of entrepreneurship based on a combination of ownership, family labor, and risks associated with natural and climatic factors.

The practical part of the study, conducted on the materials of a specific farm, identified systemic deficiencies in the existing primary documentation system. A set of measures to optimize document flow is proposed, in particular, the introduction of integrated accounting sheets for crop production costs. This ensures clear detailing of direct costs, correct distribution of indirect (overhead) production costs, and timely write-off of fuel, lubricants, and fertilizers. The methodology for calculating the

production cost of crop products, which is based on the principle of accumulating costs by accounting objects, is studied in detail as a foundation for reasonable pricing.

The scientific novelty of the work lies in the improvement of the organizational stages of internal control. A multi-level algorithm for conducting control audits has been developed, covering not only financial indicators but also technological aspects: land use control, monitoring the condition of crops, and assessing the expected yield. The proposed control model minimizes the risks of reporting distortion, prevents the misuse of resources, and increases the financial security of the entity.

It is proved that the integration of modern methods for assessing biological assets at fair value less costs to sell provides a realistic picture of the enterprise's capitalization. The necessity of systematizing the accounting for government assistance (subsidies, compensations) is also argued, which is of critical importance for maintaining the liquidity of farmers in modern conditions. The results of the study have practical significance and can be implemented in the work of farm enterprises to improve the quality of accounting and analytical information and optimize the expenditure side of the enterprise's budget.

Keywords: farm enterprise, income accounting, expense accounting, cost calculation, internal control, biological assets, profitability, accounting organization, financial statements, audit, financial result.

ЗМІСТ

	ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	12
1.1	Сутність поняття доходів і витрат	12
1.2	Нормативно-правове регулювання обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності у фермерському господарстві	18
1.3	Актуальні питання обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат у фермерському господарстві	22
РОЗДІЛ 2	ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ У СФГ «ВІТАЛІЯ»	26
2.1	Організаційно-економічна характеристика СФГ «Віталія» Конотопського р-ну Сумської обл.	26
2.2	Методи і форми обліку доходів та витрат господарської діяльності фермерського господарства	37
2.3	Перспективи вдосконалення обліку доходів та витрат діяльності фермерського господарства	45
РОЗДІЛ 3	ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ У СФГ «ВІТАЛІЯ»	53
3.1	Організація внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства	53
3.2	Методи і засоби контролю доходів та витрат діяльності	64
3.3	Перспективи вдосконалення внутрішнього контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства	69
	ВИСНОВКИ	74
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
	ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних процесів в аграрному секторі України, посилення конкуренції та нестабільності ринкового середовища особливого значення набувають питання ефективної організації бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю діяльності сільськогосподарських підприємств.

Рациональне управління фінансовими результатами фермерських господарств вимагає високої точності калькулювання собівартості, прозорості облікових процедур та впровадження системних методів контролю. Специфіка аграрного виробництва, зумовлена сезонністю, впливом природно-кліматичних факторів та біологічною природою активів, створює додаткові виклики для облікової системи, яка має забезпечувати достовірність інформації для прийняття управлінських рішень.

Вимоги сьогодення диктують необхідність гармонізації вітчизняних методик обліку з міжнародними стандартами, а також удосконалення контрольних процедур для мінімізації ризиків та запобігання нецільовому використанню ресурсів. Належно організований облік доходів і витрат є фундаментом фінансової стійкості фермерського господарства, інструментом оцінки ефективності бізнесу та забезпечення його інвестиційної привабливості.

Ступінь розробленості питання. Проблематика обліку та контролю в аграрному секторі широко висвітлена в науковій літературі. Вагомий внесок у дослідження цих питань зробили такі вітчизняні вчені, як Боднар О.[1], Бруханський Р.Ф. [2], Воронко Р.М. [3], Меліхова Т.О. [10], Мулик Я.І. [14], Очеретько Л.М. [16] та інші.

Попри значний науковий доробок, окремі аспекти теми потребують подальшого вивчення, зокрема питання адаптації облікових процедур до специфіки фермерських господарств, удосконалення документообігу, інтеграції обліку біологічних активів із системою управління витратами та розробки практичних механізмів внутрішньогосподарського контролю в умовах

цифровізації. Це зумовлює потребу в розробці практичних рекомендацій для підвищення ефективності обліково-контрольної системи фермерських господарств.

Кваліфікаційна робота виконана відповідно до напрямків науково-дослідних робіт Сумського національного аграрного університету з теми: «Теоретичні, методологічні та практичні аспекти трансформації формування та аудиту обліково-звітної компоненти управління підприємств (установ, організацій) в транспарентних умовах інноваційної економіки» (номер державної реєстрації 0122U001378).

Мета дослідження. Теоретичне обґрунтування та практичне удосконалення організаційно-методичних аспектів бухгалтерського обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат у фермерських господарствах, а також розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності їх використання на прикладі СФГ «Віталія».

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі завдання:

- розкрити економічну сутність, значення та специфіку обліку доходів і витрат у фермерських господарствах;
- дослідити нормативно-правову базу, що регламентує облік і контроль доходів та витрат у аграрному секторі;
- проаналізувати систему внутрішньогосподарського контролю та визначити її роль у забезпеченні ефективного управління;
- надати організаційно-економічну характеристику СФГ «Віталія» та проаналізувати його фінансовий стан;
- охарактеризувати методи і форми ведення бухгалтерського обліку доходів та витрат у досліджуваному господарстві;
- оцінити ефективність діючої системи внутрішнього контролю в СФГ «Віталія»;
- виявити основні проблеми організації обліку та контролю і запропонувати напрями їх удосконалення.

Методи дослідження. Дослідження базується на загальнонаукових та спеціальних методах: аналіз і синтез – для виявлення взаємозв’язку між доходами, витратами та фінансовими результатами; індукція та дедукція – для формулювання висновків; порівняльний метод – для оцінки динаміки фінансових показників; економіко-статистичні методи – для обробки цифрових даних; метод групування – для систематизації доходів і витрат; монографічний метод – для поглибленого вивчення досвіду СФГ «Віталія».

Об’єктом дослідження є процес організації бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю доходів і витрат діяльності у фермерських господарствах.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів організації та вдосконалення системи обліку і внутрішнього контролю доходів та витрат у фермерських господарствах, зокрема на прикладі СФГ «Віталія».

Інформаційна база дослідження: законодавчі та нормативні акти України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, фінансова та статистична звітність СФГ «Віталія», внутрішня документація господарства, матеріали наукових конференцій.

Наукова новизна полягає в удосконаленні організаційно-методичних підходів до обліку та внутрішнього контролю діяльності фермерського господарства. У роботі:

- **удосконалено** організаційні етапи внутрішньогосподарського контролю (ВГК) шляхом розробки багаторівневого алгоритму перевірок, який охоплює фінансові та технологічні аспекти;
- **дістало подальшого розвитку** методичне забезпечення документування витрат через впровадження інтегрованих облікових листів, що забезпечує чітку деталізацію прямих витрат та коректний розподіл непрямих;
- **обґрунтовано** класифікацію доходів і витрат, яка враховує специфіку фермерського господарства як форми підприємництва, що базується на поєднанні власності та родинної праці;

- **запропоновано** модель контролю, яка дозволяє мінімізувати ризики викривлення звітності та підвищити рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання;
- **доведено** доцільність інтеграції сучасних методів оцінки біологічних активів за справедливою вартістю для отримання реалістичної картини капіталізації господарства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування розроблених рекомендацій безпосередньо в діяльності фермерських господарств. Впровадження запропонованих заходів дозволить оптимізувати документообіг, підвищити якість обліково-аналітичної інформації, удосконалити внутрішній контроль та покращити управління витратами підприємства.

Апробація результатів дослідження. Результати проведених досліджень, що містяться в кваліфікаційній роботі, пройшли апробацію та отримали схвалення на III Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети розвитку бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах глобалізації» (м. Суми, 19 листопада 2024 р.) та IV Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети розвитку бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах глобалізації» (м. Суми, 18 листопада 2025 р.).

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Основна частина роботи викладена на 78 сторінках друкованого тексту, включаючи 8 таблиць та 12 рисунки. Список використаної літератури з 33 найменувань на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І ВНУТРІШНЬОГО ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ У ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1 Сутність поняття доходів і витрат

Облік доходів і витрат у фермерському господарстві являє собою сукупність принципів, методів і процедур, спрямованих на фіксацію, систематизацію, групування, узагальнення та розкриття інформації щодо надходжень ресурсів та їх споживання в процесі господарської діяльності. Він забезпечує відображення економічних процесів, що впливають на формування фінансового результату, і виступає базовим елементом системи управління діяльністю суб'єкта господарювання. У контексті фермерського господарства предметом такого обліку є операції, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції рослинництва та тваринництва, отриманням супутніх доходів від надання послуг, оренди майна, виконання робіт, використанням продукції для власних потреб, а також надходженнями у формі субсидій, дотацій та інших державних програм підтримки. Така специфіка обумовлена багатогалузевою природою фермерських господарств, наявністю сезонності, використанням біологічних активів, а також високим рівнем ризику, притаманним аграрній діяльності [29].

Значення обліку доходів і витрат для фермерських господарств визначається його роллю як основного джерела інформації для прийняття стратегічних і тактичних управлінських рішень. Наявність точної та своєчасної облікової інформації дає можливість оцінювати ефективність окремих культур і видів продукції, здійснювати економічне планування виробничих процесів, оптимізувати структуру посівних площ, управляти ресурсами, формувати цінову політику та обґрунтовувати вибір технологій. Системний підхід до формування

доходів і витрат забезпечує відповідність показників вимогам податкового та фінансового законодавства, правильне визначення бази оподаткування, своєчасність і якість складання фінансової, податкової та статистичної звітності. Крім того, облік відіграє вагомий роль у забезпеченні контролю господарських процесів, сприяє запобіганню помилкам, зловживанням і шахрайству, а також полегшує проведення внутрішніх і зовнішніх перевірок, у тому числі аудиторських [9].

Нормативно-правове регулювання обліку доходів і витрат у фермерських господарствах в Україні здійснюється на підставі чинного законодавства про бухгалтерський облік, спеціальних положень, стандартів та методичних рекомендацій, адаптованих до потреб аграрного сектору. Ведення обліку здійснюється відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» [24], Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [18], зокрема НП(С)БО 30 «Біологічні активи» [23], а також методичних рекомендацій Міністерства аграрної політики щодо організації обліку в селянських (фермерських) господарствах. нормативне регламентування забезпечує уніфікацію підходів до формування інформації, визначає основні категорії й правила оцінки активів, доходів і витрат, що дає змогу забезпечити порівнянність і достовірність фінансової інформації та формує основу для подальшої розробки внутрішніх регламентів облікової системи.

Класифікація доходів і витрат у фермерських господарствах базується на необхідності забезпечення повноти, релевантності та системності інформації. Доходи аграрного підприємства складаються з надходжень від реалізації основної сільськогосподарської продукції, до яких відносяться зернові, технічні та овочеві культури, а також продукція тваринництва, включаючи м'ясо, молоко та яйця. Крім основних, виділяються інші операційні доходи, отримані від надання послуг, продажу побічної продукції, надання техніки чи майна в оренду. Значну роль відіграють доходи у вигляді державної підтримки – дотацій і субсидій, які спрямовані на стимулювання розвитку аграрного виробництва, компенсацію вартості техніки, страхових внесків та інших витрат. Окрему групу становлять

неперіодичні доходи, такі як страхові відшкодування, курсові різниці та надходження від надзвичайних подій [1].

Витрати систематизуються за економічними елементами та функціональним призначенням. За елементами вони включають витрати на матеріали та сировину (насіння, добрива, корми), паливно-енергетичні ресурси, оплату праці, нарахування на заробітну плату, амортизацію, відсотки за кредитами, а також інші операційні витрати. За функціональною ознакою витрати групуються на виробничі (на посівні роботи, догляд за посівами, збирання врожаю), адміністративні, витрати на збут і витрати на зберігання та первинну переробку продукції. Особливе місце займають витрати, пов'язані з біологічними активами, які включають витрати на утримання тварин, їх лікування, годівлю, на вирощування сільськогосподарських культур, що обумовлюється специфікою біологічних процесів і потребує застосування спеціальних методів оцінки та обліку [28].

Специфіка обліку доходів і витрат у фермерських господарствах зумовлюється особливостями аграрного виробництва, а саме біологічною природою активів, сезонністю, різною структурою операцій та поєднанням вимог фінансового, податкового та управлінського обліку. У процесі організації бухгалтерського відображення господарських процесів у фермерських формуваннях необхідно враховувати комплекс методичних і практичних аспектів, що відрізняють аграрний облік від загальногосподарського [32].

Однією з ключових особливостей є біологічна природа виробничих активів, зокрема рослин і тварин, які проходять різні фази росту та біологічних трансформацій. Це обумовлює специфіку оцінки, визнання та відображення у системі обліку приросту біологічних активів та доходів. В аграрному секторі оцінка біологічних активів здійснюється відповідно до положень НП(С)БО 30 «Біологічні активи» [23] або МСФЗ 41 «Сільське господарство» [10], що передбачають використання справедливої вартості з вирахуванням витрат на продаж або первісної вартості – залежно від прийнятої облікової політики. Це призводить до ситуації, за якої реальна економічна цінність активу формується

протягом періоду його біологічного зростання, тоді як дохід у фінансовому обліку може бути відображено лише на момент реалізації продукції, що ускладнює визначення моменту формування фінансового результату та потребує спеціальних підходів до оцінки.

Суттєвий вплив на облік має сезонність і циклічність сільськогосподарського виробництва. Витрати в аграрному секторі, як правило, здійснюються нерівномірно, концентруючись у періоди підготовки ґрунту, посівної кампанії та збору врожаю, тоді як доходи здебільшого надходять після реалізації продукції. Це зумовлює необхідність застосування методики міжперіодного розподілу витрат, що забезпечує коректне співвіднесення доходів і витрат відповідних звітних періодів, а також потребує ведення розгорнутого аналітичного обліку витрат за видами продукції, культурами чи галузями виробництва. Крім того, сезонність вимагає ретельного планування ліквідності, оперативного управління грошовими потоками та контролю за оборотними ресурсами [3].

Більшість фермерських господарств належать до категорії малих суб'єктів господарювання, для яких характерним є застосування спрощених форм бухгалтерського обліку та звітності, у тому числі скорочених форм фінансової звітності (№1-м, №2-м), а також спеціальних режимів оподаткування. Незважаючи на спрощений формат документального оформлення, такі суб'єкти зобов'язані забезпечувати достатній рівень деталізації інформації для внутрішніх управлінських потреб, контролю виробничих процесів та планування діяльності. Спрощена форма обліку не скасовує потреби у системному внутрішньогосподарському контролі та раціональній організації первинного обліку [31].

Особливе значення у фермерських господарствах має документальне підтвердження господарських операцій. Часто спостерігаються труднощі з документуванням операцій, пов'язаних із внутрішнім споживанням продукції, бартерними операціями чи використанням продукції у власному домогосподарстві. Відсутність належного первинного документування ускладнює

обґрунтування витрат і доходів у разі податкових перевірок, а також знижує ефективність внутрішнього контролю. Тому важливим елементом організації обліку є ведення уніфікованих журналів, оборотно-сальдових відомостей, внутрішніх актів списання та затверджених форм первинних документів, адаптованих до специфіки діяльності фермерських господарств [7].

Ще однією особливістю є взаємозв'язок фінансового, податкового та управлінського обліку. Прийняті рішення щодо визнання витрат, формування витрат майбутніх періодів або їх негайного віднесення на собівартість продукції впливають не лише на фінансовий результат, але й на податкові зобов'язання та аналітичну оцінку ефективності діяльності. Для фермерського господарства важливо сформулювати облікову політику, яка забезпечує відповідність національним положенням бухгалтерського обліку, вимогам податкового законодавства та водночас задовольняє потреби внутрішнього управління й планування [13].

Наведений матеріал охоплює методичні підходи до оцінки доходів і витрат у фермерських господарствах, їхній вплив на систему внутрішнього контролю та типові проблеми організації обліку. Оцінювання витрат у фермерських господарствах передбачає застосування методів розподілу прямих та непрямих витрат із метою визначення собівартості конкретних видів продукції. Такий підхід є необхідним для об'єктивного визначення рентабельності окремих культур або видів діяльності та формування економічно обґрунтованих управлінських рішень. У сільськогосподарській діяльності особливу роль відіграє правильний розподіл витрат між виробничими циклами, оскільки значна частка витрат має міжперіодний характер (наприклад, закупівля насіння, добрив, кормів, ветеринарних препаратів). Отже, витрати мають визнаватися відповідно до фактичного періоду їх використання, що забезпечує достовірність фінансової звітності та аналізу діяльності [16].

Особливої уваги потребує облік внутрішнього споживання продукції, зокрема у випадках, коли частина виробленого товару використовується на власні потреби господарства або його власника. Такі операції мають бути документально

підтверджені та відображені в облікових регістрах з метою забезпечення коректності визначення фінансових результатів і податкових зобов'язань. Вибір методики обліку – як витрат чи як натурального доходу – повинен відповідати обліковій політиці підприємства та принципам повноти і прозорості обліку [15].

Розвинена система обліку доходів і витрат відіграє ключову роль у внутрішньогосподарському контролі. Зокрема, вона забезпечує можливість своєчасного виявлення відхилень між плановими та фактичними показниками, що дозволяє оперативно реагувати на негативні тенденції, такі як зростання витрат на матеріальні ресурси, паливо, корми або підвищений рівень втрат і падежу поголів'я. Внутрішній контроль ґрунтується на чітко структурованих процедурах перевірки первинних документів, проведення інвентаризації активів, зокрема біологічних ресурсів, та контролю операцій із реалізації продукції і використання державної підтримки. Важливим елементом є стандартизована система регістрів, журналів і внутрішньої звітності, що дозволяє забезпечити належний рівень управління та контролю за господарськими процесами [27].

Облік доходів і витрат також виконує функцію інструмента антикризового управління. В умовах нестабільності ринку, коливань цін на сільськогосподарську продукцію, зміни погодних умов та інших ризиків якісна система обліку дозволяє своєчасно переглядати виробничі плани, оптимізувати витрати, адаптовувати канали збуту та прогнозувати фінансові результати [3].

Разом із тим фермерські господарства стикаються з низкою проблем в організації обліку, серед яких недостатня регламентація форм обліку для малих виробників, сезонна нерегулярність грошових потоків та труднощі документування товарообмінних і натуральних операцій. Практичні шляхи вирішення цих проблем включають розробку внутрішніх регістрів і шаблонів документів, застосування бюджетування руху грошових коштів та створення резервів для міжсезонного фінансування, а також впровадження внутрішніх наказів і актів приймання-передачі для підтвердження натуральних операцій [10].

Узагальнюючи, можна відзначити, що облік доходів і витрат у фермерських господарствах має комплексну специфіку, зумовлену біологічною

природою активів, сезонністю виробництва, складністю документального підтвердження окремих операцій та необхідністю узгодження облікової політики з вимогами фінансового й податкового законодавства. З огляду на важливість облікової інформації для фінансового планування, управління ресурсами та забезпечення податкової дисципліни, фермерські господарства повинні формувати ефективну систему обліку та внутрішнього контролю, яка поєднує норми НП(С)БО[19] або МСФЗ із практичними механізмами управління господарською діяльністю.

1.2 Нормативно-правове регулювання обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності у фермерському господарстві

Нормативно-правове поле обліку та внутрішнього контролю в аграрному секторі України формується на основі поєднання загального бухгалтерського та податкового законодавства, спеціальних актів, що регулюють діяльність сільського господарства, а також методичних рекомендацій і національних стандартів бухгалтерського обліку. Для фермерських господарств особливо важливо орієнтуватися як у фундаментальних законах, серед яких Закон України «Про фермерське господарство» [24], Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [18] та Податковий кодекс України [17], так і в нормативних документах, що видаються Міністерством фінансів, Міністерством аграрної політики та Кабінетом Міністрів України [17].

Серед основних чинних законів та кодексів станом на 2025 рік слід виділити Закон України «Про фермерське господарство» [24], який визначає правовий статус фермерських господарств, їхні права та обов'язки, а також порядок створення та діяльності. Для організації обліку й контролю ключове значення мають положення щодо власності, відповідальності та документообігу у фермерських господарствах. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [18] встановлює загальні засади ведення

бухгалтерського обліку, відповідальність за його ведення, принципи складання фінансової звітності та пов'язані вимоги. У 2025 році урядом було схвалено проєкт змін щодо запровадження звітності зі сталого розвитку, що є частиною процесу гармонізації з Європейським Союзом; для фермерських господарств ці зміни можуть впливати на інформаційні вимоги до звітності та розкриття екологічної та соціальної інформації. Податковий кодекс України [17] регулює оподаткування доходів і витрат, податок на додану вартість, податок на прибуток для юридичних осіб, єдиний податок для малого агровиробника, а також земельні платежі. Він визначає податкові критерії визнання витрат, пільги та спеціальні режими для агросектору, що робить його ключовим для організації обліку доходів і витрат. Поточна редакція Податкового кодексу актуалізується численними змінами у 2024-2025 роках, що потребує постійного моніторингу.

Національні положення та стандарти бухгалтерського обліку, а також методичні документи формують методологічну базу для ведення обліку в аграрному секторі. НП(С)БО 30 «Біологічні активи» [23] є ключовим нормативним актом для обліку рослинництва та тваринництва, оскільки визначає поняття біологічних активів, правила їх оцінки, визнання приросту, облік виробленої продукції та момент визнання доходу, що становить основу обліку живих ресурсів у фермерському господарстві. Інші національні стандарти бухгалтерського обліку, що впливають на агросектор, включають НП(С)БО щодо запасів, основних засобів, амортизації, доходів, витрат та оренди. Разом вони формують методологію відображення господарських операцій у фінансовій звітності, причому Мінфін періодично вносить зміни до цих стандартів, що потребує постійного відстеження оновлень. План рахунків бухгалтерського обліку та Інструкція про його застосування (Наказ Мінфіну №291 від 30.11.1999) встановлюють синтетичні та аналітичні рахунки для реєстрації господарських операцій, застосовуються у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах і використовуються разом із методичними рекомендаціями для організації спрощеного обліку.

Особливе значення для практики фермерських господарств мають спеціальні методичні рекомендації, зокрема Наказ Мінагрополітики №189 від 02.07.2001, який регламентує організацію та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах. Ці рекомендації застосовуються й досі як практична база для організації спрощених реєстрів і первинних документів у малих господарствах, містять типові форми реєстрів, журналів і відомостей, а також рекомендації щодо облікових процедур. Незважаючи на технічну застарілість документа, він зберігає методичну значущість для практики фермерських господарств [20].

Нормативно-правові акти, що впливають на контроль і фінансову підтримку агросектору, включають акти Кабінету Міністрів України та постанови Мінагрополітики щодо державної підтримки (субсидії, дотації, компенсації відсотків за кредитами), які визначають умови отримання підтримки та порядок її обліку в бухгалтерському обліку і оподаткуванні, зокрема умови визнання операцій та документи для підтвердження права на пільги. Останні зміни, внесені у 2025 році внаслідок реформ механізмів підтримки, потребують підвищеної уваги до документації та звітності. Крім того, постанови та накази, що оновлюють технічні й податкові процедури, включаючи урядові рішення 2025 року з питань бухгалтерського обліку та адміністративної реформи, мають важливе значення для практичної реалізації внутрішнього контролю та складання звітності, оскільки впливають на формат і зміст фінансових документів.

Податково-правові аспекти, що визначають облік доходів і витрат у фермерських господарствах, включають низку ключових положень, регламентованих Податковим кодексом України. Багато фермерських господарств обирають спрощену систему оподаткування та перебувають на єдиному податку, для якого ПКУ визначає групи платників, ставки, обмеження щодо доходу та особливості адміністрування ПДВ. Вибір системи оподаткування безпосередньо впливає на форму ведення обліку, рівень деталізації та методику відображення операцій. Податкові пільги для агровиробників, зокрема щодо ПДВ на паливо, насіння та відшкодування, регулюються ПКУ та роз'яснюються Державною

податковою службою України; у 2025–2026 роках рекомендується особливу увагу приділяти відстеженню оновлень. Для юридичних осіб-фермерів важливими є норми щодо визнання витрат, коригування оподатковуваного прибутку та операцій із пов'язаними особами. Усі ці положення потребують узгодження податкового та фінансового обліку для забезпечення достовірності та відповідності звітності вимогам законодавства.

Вимоги до внутрішнього контролю, документообігу та первинних документів передбачають обов'язкове ведення первинних документів і реєстрів, які підтверджують господарські операції, зокрема акти приймання-передачі, товарні накладні, касові документи та журнали обліку. Для фермерських господарств особливу увагу приділяють документуванню натуральних операцій, таких як використання продукції на власні потреби або бартерні операції. Методичні рекомендації 2001 року містять типові форми первинних документів, що забезпечують уніфікацію обліку. Нормативні акти також визначають обов'язковість проведення інвентаризацій запасів, основних засобів та біологічних активів з урахуванням специфіки фермерського господарства, а результати інвентаризацій підлягають оформленню та використанню в системі внутрішнього контролю.

Актуальні зміни та тенденції 2024–2025 років передбачають регулярне оновлення національних стандартів бухгалтерського обліку, зокрема Наказ Мінфіну від 23.01.2025 №29 про зміни до деяких національних положень. Фермерські бухгалтери повинні постійно моніторити офіційний сайт Мінфіну для коригування облікових політик. Уряд у 2025 році схвалив законодавчі ініціативи щодо запровадження звітності зі сталого розвитку та гармонізації з європейськими стандартами, що поступово розширює вимоги до розкриття нефінансової інформації, зокрема екологічної та соціальної, для агросектору. Також важливим є постійне відстеження змін у Податковому кодексі, які стосуються податкових пільг, пільгового оподаткування агровиробників та акцизного регулювання, зокрема щодо спирту та біоетанолу.

Практичні наслідки для обліку та внутрішнього контролю у фермерському господарстві включають адаптацію облікової політики відповідно до НП(С)БО[19] та ПКУ з урахуванням особливостей біологічних активів та вибору системи оподаткування, що визначає порядок визнання доходів і витрат. Документування державної підтримки через субсидії та дотації є обов'язковим для забезпечення достовірності звітності та підготовки до перевірок. Фермерське господарство має встановлювати періодичність інвентаризацій та контролю відповідно до Плану рахунків і інструкцій, оформлювати результати та здійснювати коригуючі записи. З огляду на динамічні зміни у НП(С)БО та Податковому кодексі у 2024-2025 роках, необхідно щонайменше щоквартально перевіряти офіційні джерела інформації Мінфіну, Верховної Ради та ДПС або користуватися професійними правовими базами для своєчасного коригування облікових і податкових процедур.

Таким чином, нормативно-правове середовище обліку та контролю в аграрному секторі України у 2024-2025 роках є комплексним і динамічним. Поєднання загальних законів, спеціальних стандартів і методичних рекомендацій для фермерських господарств створює нормативну базу, яку фермери та бухгалтери повинні застосовувати з урахуванням останніх змін.

1.3 Актуальні питання обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат у фермерському господарстві

У сучасних умовах розвитку аграрного сектору питання обліку та внутрішньогосподарського контролю доходів і витрат у фермерських господарствах набувають особливої актуальності. Це зумовлено підвищеною мінливістю зовнішнього середовища, впливом воєнних ризиків, кліматичних змін, коливанням цін на ресурси та сільськогосподарську продукцію, а також постійними трансформаціями нормативно-правового регулювання обліку й оподаткування. В таких умовах облікова система фермерського господарства має

виконувати не лише функцію фіксації господарських операцій, а й бути інструментом управління, прогнозування та контролю фінансових результатів.

Однією з ключових актуальних проблем обліку доходів у фермерських господарствах є визначення моменту їх визнання та оцінки. Специфіка сільськогосподарського виробництва полягає у тривалому виробничому циклі, сезонності та біологічній трансформації активів. У зв'язку з цим виникають труднощі щодо співвіднесення доходів із відповідними витратами звітного періоду. Застосування положень НП(С)БО 30 «Біологічні активи»[23] передбачає оцінку біологічних активів за справедливою вартістю або первісною вартістю, що на практиці часто ускладнюється відсутністю активного ринку, нестабільністю цін та обмеженістю інформації. Як наслідок, у фермерських господарствах нерідко спостерігається спрощений підхід до оцінки доходів, що знижує аналітичну цінність фінансової інформації.

Не менш актуальним є питання обліку витрат, зокрема їх групування та розподілу між видами продукції. Для фермерських господарств характерною є значна частка непрямих і загальновиробничих витрат, пов'язаних із використанням техніки, пально-мастильних матеріалів, оплати праці, амортизації та утримання виробничої інфраструктури. Відсутність чітко визначених внутрішніх методик розподілу таких витрат між культурами або галузями виробництва призводить до викривлення показників собівартості та ускладнює оцінку рентабельності окремих напрямів діяльності. У цьому контексті актуальним є впровадження елементів управлінського обліку, зокрема калькулювання собівартості за культурами, полями або виробничими підрозділами.

Окрему проблему становить облік витрат майбутніх періодів, які в аграрному виробництві мають значну питому вагу. Закупівля насіння, добрив, засобів захисту рослин та інших ресурсів здійснюється задовго до отримання доходів від реалізації продукції. Неправильне віднесення таких витрат до поточного періоду спотворює фінансові результати та знижує достовірність звітності. Тому актуальним залишається питання чіткого дотримання принципу

нарахування та відповідності доходів і витрат, а також належної організації аналітичного обліку витрат за етапами виробничого циклу.

Важливою складовою сучасних облікових проблем є документування господарських операцій. У фермерських господарствах часто виникають труднощі з оформленням внутрішнього споживання продукції, використання продукції для власних потреб, бартерних операцій або взаєморозрахунків між членами господарства. Недостатня формалізація таких операцій ускладнює внутрішній контроль і створює ризики під час податкових перевірок. У зв'язку з цим актуальним є розроблення та впровадження внутрішніх форм первинних документів і реєстрів, адаптованих до специфіки фермерського виробництва.

Особливого значення в сучасних умовах набуває внутрішньогосподарський контроль доходів і витрат. Для фермерських господарств він є не лише засобом запобігання зловживанням і помилкам, а й важливим інструментом управління ресурсами та підвищення ефективності діяльності. Проте на практиці система внутрішнього контролю в багатьох фермерських господарствах має фрагментарний характер і ґрунтується переважно на інтуїтивному контролі з боку власника або керівника. Відсутність формалізованих процедур, контрольних реєстрів і чіткого розподілу відповідальності знижує результативність контрольних заходів.

Актуальною проблемою є також контроль за використанням матеріальних і біологічних ресурсів. Висока вартість насіння, пального, добрив і кормів потребує посиленого контролю за їх рухом і використанням. Недостатній контроль може призводити до перевитрат, втрат або нецільового використання ресурсів, що безпосередньо впливає на рівень витрат і фінансовий результат господарства. У цьому контексті важливими є інвентаризація запасів, контроль норм витрат та зіставлення фактичних показників із плановими.

Окремої уваги потребує контроль доходів від реалізації сільськогосподарської продукції. Наявність різних каналів збуту, відстрочених платежів, авансів і натуральних розрахунків ускладнює контроль за повнотою та своєчасністю надходження доходів. Тому актуальним є впровадження процедур

контролю дебіторської заборгованості, аналізу виконання договірних зобов'язань і моніторингу цін реалізації. Це дозволяє знизити ризики неплатежів і втрат доходів.

Сучасні тенденції розвитку обліку і контролю в аграрному секторі пов'язані з цифровізацією облікових процесів. Використання бухгалтерських програм, електронних таблиць, систем GPS-моніторингу техніки та електронного документообігу значно підвищує оперативність і точність облікової інформації. Проте для більшості фермерських господарств актуальними залишаються питання вартості програмного забезпечення, нестачі кваліфікованих кадрів і адаптації цифрових інструментів до специфіки малого агробізнесу.

Узагальнюючи, можна зазначити, що актуальні питання обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат у фермерських господарствах зосереджуються навколо проблем визнання й оцінки доходів, правильного розподілу витрат, документального забезпечення господарських операцій, а також побудови ефективної та водночас простої системи внутрішнього контролю. Вирішення цих питань потребує поєднання вимог національних стандартів бухгалтерського обліку з практичними управлінськими інструментами, адаптованими до умов конкретного фермерського господарства. Саме це створює передумови для підвищення достовірності облікової інформації, зміцнення фінансової дисципліни та забезпечення сталого розвитку фермерського господарства.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ У СФГ «ВІТАЛІЯ»

2.1 Організаційно-економічна характеристика СФГ «Віталія» Конотопського р-ну Сумської обл.

Селянське (фермерське) господарство «Віталія» (код ЄДРПОУ 24001955) було зареєстроване у 1997 році та функціонує на території Сумської області, Конотопського району, села Чернеча Слобода. Організаційно-правова форма — фермерське господарство, що базується на приватній власності та колективній праці членів родини засновника.

Основним видом діяльності підприємства є вирощування зернових культур, бобових та насіння олійних культур. До додаткових видів діяльності належать вирощування овочів, розведення великої рогатої худоби молочного напрямку, допоміжна діяльність у рослинництві, післяурожайна обробка продукції, вантажні перевезення, а також оптова й роздрібна торгівля сільськогосподарською продукцією.

Підприємство має стабільну репутацію в аграрному секторі регіону, здійснює виробництво та реалізацію продукції переважно на внутрішньому ринку, роблячи вагомий внесок у продовольче забезпечення та економічний розвиток територіальної громади. Керівництво та управління господарством здійснює засновник і бенефіціар Думенко Володимир Петрович, що забезпечує оперативність прийняття управлінських рішень та ефективний контроль за діяльністю підприємства.

Завдяки багаторічному досвіду роботи, наявності належної матеріально-технічної бази та використанню сучасних агротехнологій СФГ «Віталія» демонструє позитивну динаміку розвитку та достатній рівень фінансової стійкості.

Для комплексної оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства важливим є аналіз динаміки його активів, оскільки саме вони відображають майновий стан і виробничий потенціал господарства. У структурі активів значну

частку становлять необоротні та оборотні активи, які формують матеріальну базу функціонування підприємства та забезпечують безперервність виробничого процесу. Зміни в обсягах і структурі активів дають змогу оцінити ефективність управління ресурсами, масштаби інвестицій у виробництво, а також визначити сильні та слабкі сторони фінансової політики.

У таблиці 2.1 наведено узагальнені дані щодо складу та структури активів СФГ «Віталія» за 2022-2024 рр. Таблиця містить як абсолютні показники, так і дані динаміки у вигляді абсолютного та відносного приросту (відхилення). Такий підхід дає змогу виявити не лише напрями змін активів, а й інтенсивність цих змін, що є важливим для оцінки тенденцій розвитку підприємства. Аналіз зазначених показників дозволяє встановити пріоритетні напрями нарощування виробничого потенціалу господарства.

Таблиця 2.1 – Динаміка активів СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр., тис. грн.

Показники	Рік			Абсолютний приріст (відхилення), +, –		Відносний приріст (відхилення), %		
	2022	2023	2024	2023/2022	2024/2023	2023/2022	2024/2023	2024/2022
Нематеріальні активи	17	14	12	-3	-2	-17,6	-14,3	-29,4
Основні засоби:	158759	143326	171409	-15433	28083	-9,7	19,6	8,0
Довгострокові біологічні активи	23636	28265	28979	4629	714	19,6	2,5	22,6
НЕОБОРОТНІ АКТИВИ	182412	171605	200400	-10807	28795	-5,9	16,8	9,9
Виробничі запаси	51766	59889	60329	8123	440	15,7	0,7	16,5
Незавершене виробництво	26273	26544	30610	271	4066	1,0	15,3	16,5
Готова продукція	217	377	556	160	179	73,7	47,5	156,2
Запаси	78256	86810	91495	8554	4685	10,9	5,4	16,9
Поточні біологічні активи	24547	26432	30292	1885	3860	7,7	14,6	23,4
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	13140	24776	26548	11636	1772	88,6	7,2	102,0
Інша поточна дебіторська заборгованість	12	10	9	-2	-1	-16,7	-10,0	-25,0
Гроші та їх еквіваленти	685	305	295	-380	-10	-55,5	-3,3	-56,9
Інші оборотні активи	253	0	0	-253	0	-100,0	0,0	-100,0
ОБОРОТНІ АКТИВИ	116893	138392	148647	21499	10255	18,4	7,4	27,2
БАЛАНС	299305	309997	349047	10692	39050	3,6	12,6	16,6

*Джерело: Розрахунки проведені на основі фінансової звітності СФГ «Віталія» (Додаток Д), (Додаток Є), (Додаток Г)

Протягом досліджуваного періоду структура активів господарства зазнала певних змін. У 2023 р. порівняно з 2022 р. спостерігалось зниження необоротних

активів на 5,9 %, що було зумовлено зменшенням вартості основних засобів на 9,7 %. Водночас довгострокові біологічні активи зросли майже на 20 %, що свідчить про розширення виробничого потенціалу в галузі тваринництва.

У 2024 р. ситуація змінилася: необоротні активи збільшилися на 16,8 % за рахунок оновлення та нарощування основних засобів (+19,6 %) і незначного приросту біологічних активів (+2,5 %). Загалом за 2022–2024 рр. необоротні активи зросли майже на 10 %.

Серед оборотних активів ключову роль відіграють запаси, які у 2023 р. збільшилися на 10,9 %, а у 2024 р. – ще на 5,4 %. Значно зросли виробничі запаси та незавершене виробництво – відповідно на 16,5 % за два роки, що свідчить про активізацію господарської діяльності. Особливо динамічним було зростання залишків готової продукції: у 2024 р. їх обсяг перевищив рівень 2022 р. на 156,2 %, що може бути пов'язано як із розширенням обсягів виробництва, так і з уповільненням реалізації продукції.

Поточні біологічні активи демонстрували стабільний приріст (+23,4 % за два роки), що відповідає аграрній спеціалізації підприємства.

Важливою тенденцією є суттєве збільшення дебіторської заборгованості: у 2023 р. вона зростає на 88,6 %, а у 2024 р. – ще на 7,2 %, тобто більш ніж удвічі за два роки. Це може свідчити про активізацію збутових операцій із наданням комерційного кредиту або про несвоєчасні розрахунки з боку контрагентів. Негативним фактором є значне скорочення грошових коштів та їх еквівалентів – на 56,9 % у 2024 р. порівняно з 2022 р., що вказує на зниження рівня ліквідності підприємства.

Загалом валюта балансу СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр. зростає на 16,6 %, що характеризує господарство як таке, що поступово розширює масштаби діяльності. Позитивною є динаміка обсягів запасів і біологічних активів, однак проблемними аспектами залишаються зростання дебіторської заборгованості та скорочення грошових коштів, що може призвести до ускладнень із платоспроможністю.

Для оцінки фінансової стійкості та структури капіталу СФГ «Віталія» доцільно проаналізувати динаміку джерел фінансування у 2022–2024 рр. У таблиці 2.2 наведено дані щодо власного капіталу та зобов'язань підприємства, що дає змогу визначити тенденції формування фінансових ресурсів і рівень залежності підприємства від кредиторів.

Таблиця 2.2 – Динаміка джерел фінансування СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр., тис.грн.

Показники	Рік			Абсолютний приріст (відхилення),+,-		Відносний приріст (відхилення), %		
	2022	2023	2024	2023/ 2022	2024/ 2023	2023/ 2022	2024/ 2023	2024/ 2022
Зареєстрований (пайовий) капітал	747	747	747	0	0	0,0	0,0	0,0
Додатковий капітал	108	108	108	0	0	0,0	0,0	0,0
ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ	236091	255418	328377	19327	72959	8,2	28,6	39,1
ДОВГОСТРОКОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	8543	6091	1960	-2452	-4131	-28,7	-67,8	-77,1
Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	12397	7447	13634	-4950	6187	-39,9	83,1	10,0
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	197	15	226	-182	211	-92,4	1406,7	14,7
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування	256	433	317	177	-116	69,1	-26,8	23,8
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці	940	761	967	-179	206	-19,0	27,1	2,9
Інші поточні зобов'язання	4038	3844	3566	-194	-278	-4,8	-7,2	-11,7
ПОТОЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	53816	48488	18710	-5328	-29778	-9,9	-61,4	-65,2
Баланс	299305	309997	349047	10692	39050	3,6	12,6	16,6

*Джерело: Розрахунки проведені на основі фінансової звітності СФГ «Віталія»
(Додаток Д), (Додаток Є), (Додаток Г)

Дані таблиці свідчать, що основним джерелом фінансування СФГ «Віталія» виступає власний капітал. У 2022 р. його обсяг становив 236 091 тис. грн, у 2023 р. він зріс на 8,2 %, а у 2024 р. – ще на 28,6 %, досягнувши 328 377 тис. грн. Загалом за два роки приріст склав 39,1 %, що характеризує підприємство як

фінансово стійке та орієнтоване на самофінансування. При цьому зареєстрований і додатковий капітал залишалися незмінними, а збільшення відбулося за рахунок реінвестованого прибутку.

Водночас довгострокові зобов'язання протягом аналізованого періоду поступово зменшувалися: у 2023 р. – на 28,7 %, а у 2024 р. – ще на 67,8 %, що свідчить про планомірне погашення боргів і зниження залежності від зовнішніх кредиторів. Загалом за два роки їх обсяг скоротився на 77,1 %.

Поточні зобов'язання характеризувалися нестабільною динамікою. У 2023 р. їх обсяг скоротився на 9,9 % порівняно з 2022 р., однак у 2024 р. падіння поглибилося до 61,4 % від рівня попереднього року. Найбільш помітні коливання спостерігалися у поточній кредиторській заборгованості за товари, роботи і послуги: після скорочення на 39,9 % у 2023 р. у 2024 р. вона різко зросла на 83,1 %. Позитивним моментом є значне зменшення заборгованості за розрахунками зі страхування (–26,8 % у 2024 р.) та інших поточних зобов'язань (–7,2 %), що свідчить про підвищення розрахункової дисципліни підприємства.

Баланс підприємства зріс із 299 305 тис. грн у 2022 р. до 349 047 тис. грн у 2024 р., тобто на 16,6 %. Основна частка зростання припала на власний капітал, що підтверджує тенденцію до фінансування діяльності за рахунок власних ресурсів, а не позикових коштів.

Отже, динаміка джерел фінансування СФГ «Віталія» свідчить про посилення ролі власного капіталу та поступове зниження залежності від зобов'язань. Це є позитивною характеристикою, оскільки підприємство зміцнює фінансову стійкість і знижує ризики, пов'язані з кредиторською заборгованістю. Водночас збереження значних коливань у структурі поточних зобов'язань може негативно впливати на ліквідність і потребує підвищення ефективності управління розрахунками з контрагентами.

Таким чином, підприємство має достатні ресурси для подальшого розвитку, а його фінансова стратегія орієнтована на внутрішнє накопичення капіталу, що створює сприятливі умови для стабільного функціонування у майбутніх періодах. Для оцінки ефективності господарської діяльності СФГ «Віталія» проаналізуємо

динаміку фінансових результатів за 2022–2024 рр. У таблиці 2.3 подані показники доходів, витрат і прибутку, що дає можливість визначити тенденції зміни рентабельності підприємства та виявити основні фактори, які вплинули на кінцевий фінансовий результат.

Таблиця 2.3–Динаміка фінансових результатів СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр., тис.грн.

Показники	Рік			Абсолютний приріст (відхилення), +, –		Відносний приріст (відхилення), %		
	2022	2023	2024	2023/2022	2024/2023	2023/2022	2024/2023	2024/2022
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	172661	238751	323512	66090	84761	38,3	35,5	87,4
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	140276	193553	228211	53277	34658	38,0	17,9	62,7
Валовий прибуток (збиток)	32385	45198	95301	12813	50103	39,6	110,9	194,3
Інші операційні доходи	4649	1908	2424	-2741	516	-59,0	27,0	-47,9
Адміністративні витрати	7186	8292	10343	1106	2051	15,4	24,7	43,9
Витрати на збут	8237	13450	6348	5213	-7102	63,3	-52,8	-22,9
Інші операційні витрати	4424	1687	1378	-2737	-309	-61,9	-18,3	-68,9
Фінансовий результат від операційної діяльності прибуток (збиток)	17187	23677	79656	6490	55979	37,8	236,4	363,5
Фінансові витрати	5459	4005	3497	-1454	-508	-26,6	-12,7	-35,9
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток)	11728	19672	76159	7944	56487	67,7	287,1	549,4
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	11728	19672	76159	7944	56487	67,7	287,1	549,4

*Джерело: Розрахунки проведені на основі фінансової звітності СФГ «Віталія» (Додаток В), (Додаток Б), (Додаток А)

Чистий дохід від реалізації продукції демонструє стійке зростання: у 2023 р. він підвищився на 38,3 % порівняно з 2022 р., а у 2024 р. – ще на 35,5 %, досягнувши 323 512 тис. грн. Це свідчить про розширення обсягів виробництва та активізацію збутової діяльності підприємства. Водночас собівартість реалізованої продукції також мала тенденцію до зростання, проте її приріст у 2024 р. (17,9 %) був значно нижчим, ніж темпи зростання доходу, що позитивно позначилося на фінансових результатах.

Валовий прибуток підприємства у 2023 р. зріс на 39,6 %, а у 2024 р. його величина більш ніж подвоїлася (+110,9 %), що забезпечило загальний приріст за два роки на 194,3 %. Це вказує на підвищення прибутковості виробництва та ефективне управління витратами. Певні коливання спостерігалися за статтею «інші операційні доходи»: у 2023 р. вони скоротилися на 59,0 %, а у 2024 р. зросли на 27,0 %, проте їх частка у загальному фінансовому результаті залишається незначною.

Адміністративні витрати стабільно зростали (на 43,9 % за два роки), тоді як витрати на збут у 2023 р. збільшилися на 63,3 %, після чого у 2024 р. різко скоротилися на 52,8 %, що може бути пов'язано зі зменшенням витрат на маркетингові заходи або транспортне забезпечення. Інші операційні витрати за два роки знизилися на 68,9 %, що також зменшило навантаження на фінансовий результат діяльності.

Операційний прибуток підприємства у 2022 р. становив 17 187 тис. грн. У 2023 р. він зріс на 37,8 %, а у 2024 р. — більш ніж утричі (+236,4 %), досягнувши 79 656 тис. грн. Це є свідченням високої ефективності операційної діяльності підприємства.

Фінансові витрати мали спадну тенденцію: у 2023 р. вони скоротилися на 26,6 %, а у 2024 р. — ще на 12,7 %, що свідчить про зменшення кредитного навантаження.

Завдяки цьому фінансовий результат до оподаткування у 2024 р. зріс у 2,9 разів порівняно з 2023 р. та у 6,5 разів порівняно з 2022 р. — з 11 728 тис. грн до 76 159 тис. грн. Чистий фінансовий результат повторює зазначену динаміку, оскільки підприємство не сплачувало податку на прибуток у досліджуваному періоді.

Таким чином, упродовж 2022–2024 рр. фінансові результати СФГ «Віталія» суттєво покращилися. Основними чинниками зростання стали випереджальне зростання доходів порівняно із собівартістю, скорочення фінансових витрат та зменшення інших операційних витрат. Це дало змогу підприємству істотно наростити операційний і чистий прибуток.

Отримані результати свідчать про підвищення конкурентоспроможності господарства, його здатність забезпечувати фінансову стійкість і формувати внутрішні джерела розвитку. Водночас зростання адміністративних витрат та нестабільність витрат на збут потребують підвищеної уваги з боку менеджменту, оскільки їх подальше збільшення може негативно вплинути на рівень рентабельності діяльності.

Важливим елементом оцінки фінансового стану є аналіз ліквідності, який відображає здатність підприємства своєчасно виконувати короткострокові зобов'язання. У таблиці 2.4 наведено динаміку основних коефіцієнтів ліквідності СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр., що дає змогу оцінити рівень платоспроможності господарства та тенденції його зміни.

Таблиця 2.4 – Динаміка показників ліквідності СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр., тис.грн.

Показники	Рік			Абсолютний приріст (відхилення), +,–		
	2022	2023	2024	2023/ 2022	2024/ 2023	2024/ 2022
Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	2,17	2,85	7,94	0,68	5,09	5,77
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,72	1,06	3,05	0,35	1,99	2,34
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,01	0,01	0,02	-0,01	0,01	0,00
Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	0,95	2,87	1,75	1,92	-1,12	0,80

**Джерело: Розрахунки проведені на основі фінансової звітності СФГ «Віталія» (Додаток Д), (Додаток Є), (Додаток Г)*

Коефіцієнт поточної ліквідності протягом аналізованого періоду мав стійку тенденцію до зростання: з 2,17 у 2022 р. до 2,85 у 2023 р. та 7,94 у 2024 р. Це свідчить про значне перевищення оборотних активів над поточними зобов'язаннями, що, з одного боку, є позитивним явищем (висока здатність підприємства розраховуватися з кредиторами), а з іншого – може вказувати на надмірне накопичення запасів або дебіторської заборгованості.

Коефіцієнт швидкої ліквідності зріс із 0,72 у 2022 р. до 1,06 у 2023 р. та 3,05 у 2024 р., перевищивши нормативне значення (1–1,5). Це свідчить про те, що

навіть без урахування запасів підприємство має достатній обсяг ліквідних активів для покриття короткострокових зобов'язань.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності залишався низьким: 0,01 у 2022–2023 рр. та лише 0,02 у 2024 р. при нормативі 0,2–0,35. Це означає, що обсяг грошових коштів є явно недостатнім для негайного погашення найбільш термінових зобов'язань. Незважаючи на загальне зростання показників ліквідності, низький рівень абсолютної ліквідності свідчить про проблеми в управлінні грошовими потоками.

Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості мало нестабільну динаміку: у 2022 р. воно становило 0,95, що майже відповідає рівності, у 2023 р. різко зросло до 2,87, а у 2024 р. знизилося до 1,75. Це свідчить про те, що підприємство більше кредитує своїх покупців, ніж користується відстрочкою платежів від постачальників, що створює ризики уповільнення обороту грошових коштів.

У цілому ліквідність СФГ «Віталія» у 2022–2024 рр. суттєво покращилася: підприємство забезпечене оборотними активами та має достатні можливості для своєчасних розрахунків з поточними кредиторами. Особливо позитивною є динаміка коефіцієнта швидкої ліквідності, який перевищив нормативне значення.

Водночас проблемним аспектом залишається низький рівень абсолютної ліквідності, що свідчить про дефіцит грошових коштів. Крім того, перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською зобов'язує підприємство посилити роботу з контрагентами з метою мінімізації ризиків виникнення дефіциту ліквідності в короткостроковій перспективі.

Фінансова стійкість підприємства визначається рівнем забезпеченості оборотних активів власними джерелами, структурою капіталу та здатністю ефективно маневрувати фінансовими ресурсами. У таблиці 2.5 наведено динаміку ключових показників фінансової стійкості СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр., що дає змогу оцінити здатність господарства підтримувати оптимальне співвідношення між власними та залученими коштами.

Таблиця 2.5 – Динаміка показників фінансової стійкості СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр., тис.грн.

Показники	Рік			Абсолютний приріст (відхилення),+,-		
	2022	2023	2024	2023/ 2022	2024/ 2023	2024/ 2022
Власні обігові кошти, тис.грн.	53679	83813	127977	30134,00	44164,00	74298,00
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	0,46	0,61	0,86	0,15	0,25	0,40
Маневреність власних оборотних коштів	0,25	0,3	0,21	0,05	-0,09	-0,04
Коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами запасів	0,69	0,97	1,4	0,28	0,43	0,71
Коефіцієнт фінансової автономії	0,79	0,82	0,94	0,03	0,12	0,15
Коефіцієнт фінансової залежності	0,21	0,18	0,06	-0,03	-0,12	-0,15
Коефіцієнт фінансового левериджу	0,27	0,21	0,06	-0,06	-0,15	-0,21
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,23	0,33	0,39	0,10	0,06	0,16
Коефіцієнт короткострокової заборгованості	0,85	0,89	0,91	0,04	0,02	0,06
Коефіцієнт фінансової стійкості (покриття інвестицій)	1,34	1,52	1,64	0,18	0,12	0,30
Коефіцієнт мобільності активів	0,39	0,45	0,43	0,06	-0,02	0,04

**Джерело: Розрахунки проведені на основі фінансової звітності СФГ «Віталія» (Додаток Д), (Додаток Є), (Додаток Г)*

За аналізований період власні обігові кошти підприємства зросли з 53,7 млн.грн у 2022 р. до 127,9 млн.грн у 2024 р., тобто майже у 2,4 разів. Це свідчить про зміцнення фінансової бази підприємства та зростання його незалежності від зовнішніх джерел фінансування.

Відповідно підвищився коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами: з 0,46 у 2022 р. до 0,86 у 2024 р., що перевищує нормативне значення (0,1–0,5) та вказує на достатність внутрішніх джерел фінансування оборотних активів. Коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними

коштами також покращився – з 0,69 у 2022 р. до 1,40 у 2024 р., що підтверджує можливість повного покриття запасів за рахунок власних ресурсів.

Водночас маневреність власних обігових коштів знизилася з 0,25 до 0,21, що свідчить про зменшення частки найбільш мобільних активів (грошових коштів та дебіторської заборгованості) у структурі власних обігових коштів. Це може вказувати на певні проблеми з оперативністю обігу фінансових ресурсів.

Коефіцієнт фінансової автономії зріс з 0,79 у 2022 р. до 0,94 у 2024 р., що характеризує підприємство як фінансово незалежне від кредиторів та інвесторів. Відповідно коефіцієнти фінансової залежності та фінансового левериджу знизилися до 0,06, що свідчить про високу фінансову стійкість та мінімальну залежність від залучених коштів. Додатково слід відзначити зростання коефіцієнта маневреності власного капіталу – з 0,23 у 2022 р. до 0,39 у 2024 р., що означає розширення можливостей підприємства у використанні власних ресурсів для формування оборотних активів.

Коефіцієнт фінансової стійкості (покриття інвестицій) протягом 2022–2024 рр. зріс з 1,34 до 1,64, перевищивши нормативне значення (>1), що підтверджує здатність підприємства повністю покривати необоротні активи стабільними джерелами фінансування. Коефіцієнт мобільності активів залишався відносно стабільним у межах 0,39–0,45, що свідчить про збалансовану структуру між оборотними та необоротними активами.

У цілому динаміка показників фінансової стійкості СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр. є позитивною. Підприємство наростило власні обігові кошти, значно зменшило залежність від зовнішніх джерел фінансування та досягло високого рівня фінансової автономії. Це створює умови для стабільного розвитку та зниження ризиків у разі нестабільності зовнішнього фінансового середовища.

Разом із тим зниження маневреності власних обігових коштів свідчить про певне уповільнення обороту фінансових ресурсів. Для підвищення гнучкості управління підприємству доцільно посилити контроль за дебіторською заборгованістю та оптимізувати структуру оборотних активів.

Аналіз діяльності СФГ «Віталія» за 2022–2024 рр. показав зростання активів і валюти балансу на 16,6 %, що свідчить про розширення виробничого потенціалу господарства. Основним джерелом фінансування є власний капітал, частка якого у 2024 р. перевищила 94 % валюти балансу, що забезпечує високу фінансову автономію та мінімальну залежність від зовнішніх ресурсів.

Фінансові результати підприємства суттєво покращилися: дохід зріс на 87,4 %, валовий прибуток – майже утричі, а чистий прибуток – у 6,5 разів. Позитивна динаміка зумовлена зростанням обсягів реалізації продукції, а також скороченням фінансових та інших операційних витрат.

Ліквідність господарства загалом є достатньою: коефіцієнти поточної та швидкої ліквідності перевищують нормативні значення. Водночас низький рівень абсолютної ліквідності та перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською свідчать про необхідність удосконалення управління грошовими потоками підприємства.

2.2 Методи і форми обліку доходів та витрат господарської діяльності фермерського господарства

Рациональна система обліку доходів і витрат є ключовим елементом управління фінансовими результатами підприємства, оскільки забезпечує достовірне визначення прибутку, контроль за ефективністю використання ресурсів і формування інформаційної бази для прийняття управлінських рішень. У СФГ «Віталія» організація обліку доходів і витрат здійснюється відповідно до вимог НП(С)БО 15 «Дохід» [21], НП(С)БО 16 «Витрати» [22] та облікової політики підприємства, яка враховує специфіку сільськогосподарського виробництва.

Доходи господарства формуються переважно від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва – зернових, овочевих культур, молока та продукції тваринництва. Визнання доходу здійснюється за методом нарахування, тобто на дату переходу права власності на продукцію до

покупця, що підтверджується накладною або актом приймання-передачі. Такий підхід забезпечує відповідність між доходами та витратами звітного періоду й відповідає принципу нарахування, закріпленому у статті 4 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Підприємство здійснює систематичну класифікацію доходів за видами діяльності, що дозволяє не лише об'єктивно оцінювати фінансові результати, але й забезпечує ефективний контроль за джерелами формування коштів та аналіз їх впливу на загальний стан господарства. Основною категорією доходів є дохід від основної діяльності, який формується в результаті реалізації продукції рослинництва, тваринництва та біологічних активів, що вирощуються та утримуються у господарстві. Такий дохід відображає ефективність виробничого процесу та безпосередньо впливає на рентабельність діяльності підприємства, визначає його здатність до самофінансування та інвестування у подальший розвиток.

Окрім основної діяльності, господарство отримує інший операційний дохід, який включає надходження від реалізації відходів виробництва, таких як солома, відходи переробки, вторинна сировина, а також орендну плату за використання частини земельних ділянок або будівельних об'єктів. До цієї категорії також відноситься списання кредиторської заборгованості, яке може виникати у випадках взаємних розрахунків із контрагентами або погашення заборгованостей, що визнані безнадійними. Інший операційний дохід дозволяє підвищити загальну прибутковість підприємства та забезпечує додаткові джерела фінансування безпосередньо для виробничої діяльності.

Фінансові доходи формуються переважно за рахунок використання вільних грошових коштів підприємства, наприклад, розміщення їх на депозитних рахунках банків або вкладання у короткострокові фінансові інструменти, такі як облігації чи сертифікати банків. Такі доходи відображають ефективність фінансового управління господарством, дозволяють оптимізувати ліквідність та забезпечують додатковий фінансовий ресурс для інвестицій у виробництво або покриття поточних витрат.

Інші доходи включають надходження від реалізації необоротних активів, наприклад, техніки, обладнання, транспортних засобів або будівель, що виводяться з експлуатації, а також отримання безоплатної допомоги, грантів чи субсидій, що надаються державними органами, громадськими або міжнародними організаціями. Ця категорія доходів є епізодичною, проте вона може суттєво впливати на фінансові результати у певних звітних періодах і сприяти стабілізації грошових потоків підприємства.

Аналітичний облік доходів ведеться у розрізі видів продукції та контрагентів, що дозволяє оцінювати прибутковість окремих напрямів діяльності. Для узагальнення інформації використовується рахунок 70 «Доходи від реалізації» та рахунок 74 «Інші доходи».

В обліку господарства застосовується метод нарахування ПДВ, відповідно до якого податкове зобов'язання виникає на дату першої події – або відвантаження продукції, або отримання авансу. Такий підхід узгоджується з вимогами Податкового кодексу України й забезпечує синхронізацію фінансового та податкового обліку.

У СФГ «Віталія» витрати поділяються за елементами (матеріальні витрати, оплата праці, амортизація, інші витрати) та за статтями калькуляції (насіння, добрива, пальне, заробітна плата тощо). Ведення обліку витрат здійснюється за методом фактичних витрат із використанням елементів нормативного підходу для контролю за перевищенням кошторисних меж.

Згідно з НП(С)БО [19], виробнича собівартість продукції формується з чотирьох ключових елементів: прямих матеріальних витрат, прямих витрат на працю, інших прямих витрат та розподілених загальновиробничих витрат. При цьому, розподіл загальновиробничих витрат в аграрних підприємствах здійснюється з урахуванням галузевої специфіки, використовуючи як базу показники обсягу (наприклад, площа посіву або маса врожаю).

На підприємстві використовується метод повного розподілу витрат, що передбачає включення до собівартості продукції як змінних, так і постійних витрат. Такий підхід дає змогу отримати реальну оцінку вартості продукції й

ефективності окремих видів виробництва. Для управлінського аналізу господарство додатково застосовує елементи методу «директ-костинг», коли змінні витрати виділяються для оцінки маржинального прибутку.

Форма обліку у СФГ «Віталія» – автоматизована, яка дозволяє здійснювати реєстрацію первинних документів, аналітичний і синтетичний облік, формування фінансових звітів і податкових декларацій. У системі налаштовано план рахунків відповідно до НП(С)БО [19], а також створено аналітичні розрізи для обліку витрат за культурами, фермами та полями.

Первинними документами для обліку витрат є накладні на відпуск матеріалів, наряди на виконані роботи, акти списання насіння і пального, відомості нарахування заробітної плати, акти виконаних робіт тощо. Для доходів – товарні накладні, акти реалізації продукції, рахунки-фактури, платіжні документи.

Інформація з первинних документів узагальнюється в облікових регістрах – журналах-ордерах, відомостях, оборотно-сальдових відомостях. Завдяки автоматизації система забезпечує зв'язок між первинним документом, бухгалтерським проведенням і звітними формами, що мінімізує ризик помилок.

Облік доходів і витрат у господарстві ведеться в розрізі підрозділів, видів продукції та елементів витрат, що дозволяє визначати рентабельність окремих напрямів – наприклад, рослинництва чи тваринництва. Для управлінських потреб використовується внутрішній звіт про доходи та витрати, який формується щомісяця на основі даних бухгалтерської програми. Це забезпечує керівництво актуальною інформацією для оперативного прийняття рішень щодо оптимізації витрат і планування виробництва.

Важливою складовою є контроль за витратами через встановлення норм витрат палива, насіння, добрив та порівняння фактичних показників із плановими. За результатами аналізу виявляються відхилення, які впливають на собівартість продукції, після чого приймаються управлінські рішення щодо їх зменшення.

Таким чином, у СФГ «Віталія» застосовується комбінований підхід до обліку доходів і витрат, який поєднує елементи фінансового, податкового й

управлінського обліку. Основними методами є метод нарахування для доходів, метод фактичних витрат із розподілом за статтями калькуляції, середньозважений метод списання запасів, а також прямолінійний метод амортизації. Форма обліку – автоматизована, з повною інтеграцією первинних документів у програмну систему.

Така організація дозволяє забезпечити прозорість облікових процесів, своєчасність формування фінансових результатів та ефективний контроль за витратами. У подальшому доцільним є розширення аналітичного обліку за центрами відповідальності та впровадження модулів управлінського обліку у програмному забезпеченні для підвищення якості фінансового планування.

Система документообігу та інформаційного забезпечення обліку є основою функціонування бухгалтерської служби підприємства. Вона визначає порядок формування, передачі, обробки, зберігання та використання облікової інформації, забезпечуючи її повноту, достовірність і своєчасність. Для сільськогосподарських підприємств, зокрема фермерських господарств, правильна організація документообігу має особливе значення, оскільки господарські операції пов'язані з біологічними активами, сезонністю виробництва, великою кількістю матеріально відповідальних осіб і територіально розосередженими підрозділами.

У СФГ «Віталія» документообіг побудований відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку та внутрішнього графіка документообігу, який затверджується керівником господарства. Графік визначає види документів, відповідальних осіб, строки складання та передачі документів до бухгалтерії.

Первинні документи у господарстві формуються на кожному етапі здійснення господарських операцій: від постачання матеріалів і комплектуючих до виробництва та реалізації готової продукції. Вони є основою для відображення всіх економічних процесів у бухгалтерському обліку та забезпечують прозорість фінансових результатів. Основними видами документів у СФГ «Віталія» є:

- матеріальні документи – включають накладні, акти приймання-передачі та вимоги на відпуск запасів. Вони використовуються для документального підтвердження приймання та передачі матеріальних цінностей між підрозділами, контролю за рухом продукції та матеріалів на складі, а також для забезпечення точного обліку витрат ресурсів у виробничому процесі.

- Касові документи – прибуткові та видаткові касові ордери, а також звіти касира. Ці документи фіксують рух готівкових коштів, дозволяють контролювати надходження та витрати готівки, а також слугують підставою для складання касових звітів і ведення бухгалтерських реєстрів.

- Розрахункові документи – платіжні доручення, банківські виписки, платіжні вимоги. Вони відображають проведення безготівкових розрахунків із постачальниками, покупцями та іншими контрагентами, забезпечують облік фінансових потоків і дозволяють контролювати своєчасність платежів та надходжень.

- Виробничі документи – наряди, облікові листи трактористів, акти списання палива, акти виконаних робіт. Вони фіксують виконання виробничих завдань, використання матеріальних та паливно-мастильних ресурсів, витрату робочого часу та обсяг фактично виконаних робіт. Ці документи є основою для калькуляції собівартості продукції та оцінки ефективності використання ресурсів у виробництві.

- Документи з обліку праці – табелі обліку робочого часу, відомості з нарахування заробітної плати, довідки про утримання податків та внесків. Вони забезпечують контроль за робочим часом персоналу, правильністю нарахування заробітної плати, обліком відпусток та лікарняних, а також виконанням податкових і соціальних зобов'язань перед державою.

- Податкові документи – податкові накладні, акти звірки з контрагентами, декларації з податку на додану вартість та інші податкові звіти. Вони слугують для документального підтвердження нарахованих податків і зборів, контролю за виконанням податкового законодавства, а також для взаємодії з податковими органами та перевірки коректності розрахунків з контрагентами.

- Звітні документи – фінансова, податкова та статистична звітність. До цієї категорії належать баланси, звіти про фінансові результати, звіти про рух грошових коштів, статистичні форми та інші регламентовані документи, що забезпечують оцінку фінансового стану господарства, аналіз доходів і витрат, планування та прийняття управлінських рішень.

Документообіг організовано за принципом послідовного руху документів від моменту їх створення до архівування. Основні етапи наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Основні етапи руху документів у СФГ «Віталія»

Етап документообігу	Зміст етапу	Відповідальні особи
Первинне оформлення	Складання накладних, актів виконаних робіт, касових ордерів, платіжних доручень, податкових накладних	Матеріально відповідальні особи, касир, працівники адміністрації
Передача документів до бухгалтерії	Передача документів у визначені графіком строки для перевірки та обробки	Керівники підрозділів, відповідальні особи
Перевірка правильності оформлення	Контроль наявності реквізитів, підписів, відповідності господарських операцій законодавству	Головний бухгалтер, бухгалтерія
Відображення в облікових регістрах	Внесення даних у програму «BAS Бухгалтерія», формування аналітичних та синтетичних записів	Головний бухгалтер
Формування звітності	Використання даних обліку для складання фінансової, податкової і статистичної звітності	Головний бухгалтер
Архівування і зберігання	Систематизація документів у паперовій і електронній формі, дотримання строків зберігання	Бухгалтерія, архіваріус

**Джерело: Узагальнено автором на основі облікової політики СФГ «Віталія»*

Таблиця відображає поетапний процес документообігу у СФГ «Віталія», який є ключовим елементом організації бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю господарства. Перший етап – первинне оформлення документів – передбачає складання накладних, актів виконаних робіт, касових ордерів, платіжних доручень та податкових накладних. Цей етап здійснюють матеріально відповідальні особи, касир та працівники адміністрації, що дозволяє зафіксувати

всі господарські операції у момент їх виникнення. Якісне первинне оформлення документів є критично важливим для забезпечення достовірності обліку, оскільки саме на підставі цих даних формується вся наступна інформаційна база бухгалтерії.

Наступний етап – передача документів до бухгалтерії. Документи передаються у визначені графіком строки, що дозволяє систематизувати роботу бухгалтерії та забезпечити своєчасну обробку господарських операцій. На цьому етапі відповідальними особами є керівники підрозділів та матеріально відповідальні співробітники. Чітке дотримання строків передачі документів мінімізує ризик пропусків, затримок у обліку та помилок при подальшій обробці даних.

Третій етап – перевірка правильності оформлення документів – виконує головний бухгалтер та бухгалтерія. Вони здійснюють контроль наявності всіх обов’язкових реквізитів, підписів, печаток, а також відповідності господарських операцій чинному законодавству. Цей контроль дозволяє запобігти помилкам і зловживанням, своєчасно виявляючи неточності та недоліки у первинних документах. Висока якість перевірки є запорукою достовірності подальших бухгалтерських записів та звітності.

Четвертий етап – відображення документів в облікових регістрах – передбачає внесення даних у програму «BAS Бухгалтерія» та формування аналітичних і синтетичних записів. Цей процес виконує головний бухгалтер і забезпечує систематизацію інформації про доходи, витрати, рух матеріальних цінностей та грошових коштів. Автоматизація цього етапу дозволяє зменшити трудомісткість обробки документів, підвищує точність облікових даних та сприяє швидкому формуванню управлінської інформації.

П’ятий етап – формування звітності – полягає у використанні даних бухгалтерського обліку для складання фінансової, податкової та статистичної звітності. Головний бухгалтер забезпечує своєчасне подання всіх необхідних форм звітності, що дозволяє керівництву та зовнішнім органам отримувати об’єктивну інформацію про фінансовий стан господарства. Якісне формування

звітності є критично важливим для прийняття ефективних управлінських рішень і забезпечує прозорість фінансових потоків.

Останній етап – архівування і зберігання документів – передбачає систематизацію та зберігання первинних і звітних документів у паперовій та електронній формі, із дотриманням визначених строків зберігання. Цей процес здійснюють бухгалтерія та архіваріус, що дозволяє забезпечити легкий доступ до документів для проведення внутрішніх перевірок, інвентаризацій та зовнішніх аудитів. Архівування гарантує збереження інформації та можливість відновлення даних у разі необхідності.

Загалом, документообіг у СФГ «Віталія» організований за чіткою послідовністю, яка забезпечує контроль на кожному етапі руху документів – від первинного оформлення до архівування. Така структура сприяє підвищенню ефективності внутрішнього контролю, зменшенню ризику помилок та зловживань, а також забезпечує достовірність і своєчасність формування фінансової та управлінської звітності. Системність та автоматизація процесів, використання програми «BAS Бухгалтерія» і відповідальність кожного учасника документообігу створюють надійну основу для управління господарською діяльністю і контролю за доходами та витратами фермерського господарства.

2.3 Перспективи вдосконалення обліку доходів та витрат діяльності фермерського господарства

Інформаційне забезпечення обліку в господарстві має базуватися на використанні сучасного спеціалізованого програмного забезпечення, яке дозволяє інтегрувати первинні документи, аналітичні реєстри та регламентні процедури в єдину цифрову екосистему. Автоматизація облікових процесів є необхідною умовою для зменшення трудомісткості обробки даних, мінімізації людського фактора та підвищення прозорості формування фінансових результатів. Особливу увагу в цьому контексті варто приділити автоматизованому розподілу витрат на собівартість продукції, що є критично важливим для точного закриття

виробничого періоду та оцінки реальної ефективності фермерського господарства.

З огляду на це, пропонується розглянути доцільність використання програмного продукту «BAS Бухгалтерія для України» як базового інструменту для ведення обліку. Впровадження цієї системи дозволить ефективно вирішити завдання щодо розподілу виробничих і загальновиробничих витрат, автоматичного формування фактичної собівартості та коректного закриття рахунків витрат. Детальний аналіз функціональних можливостей документів і налаштувань програми «BAS» дасть змогу оптимізувати документообіг, а також забезпечити надійний інструментарій внутрішньогосподарського контролю за доходами та витратами в СФГ «Віталія».

Документ «Розподіл витрат» виконує регламентну процедуру із закриття періоду, а саме – розподіл витрат на собівартість продукції.

Підсистема «Виробництво» -«Розподіл витрат» (Рисунок 2.1).

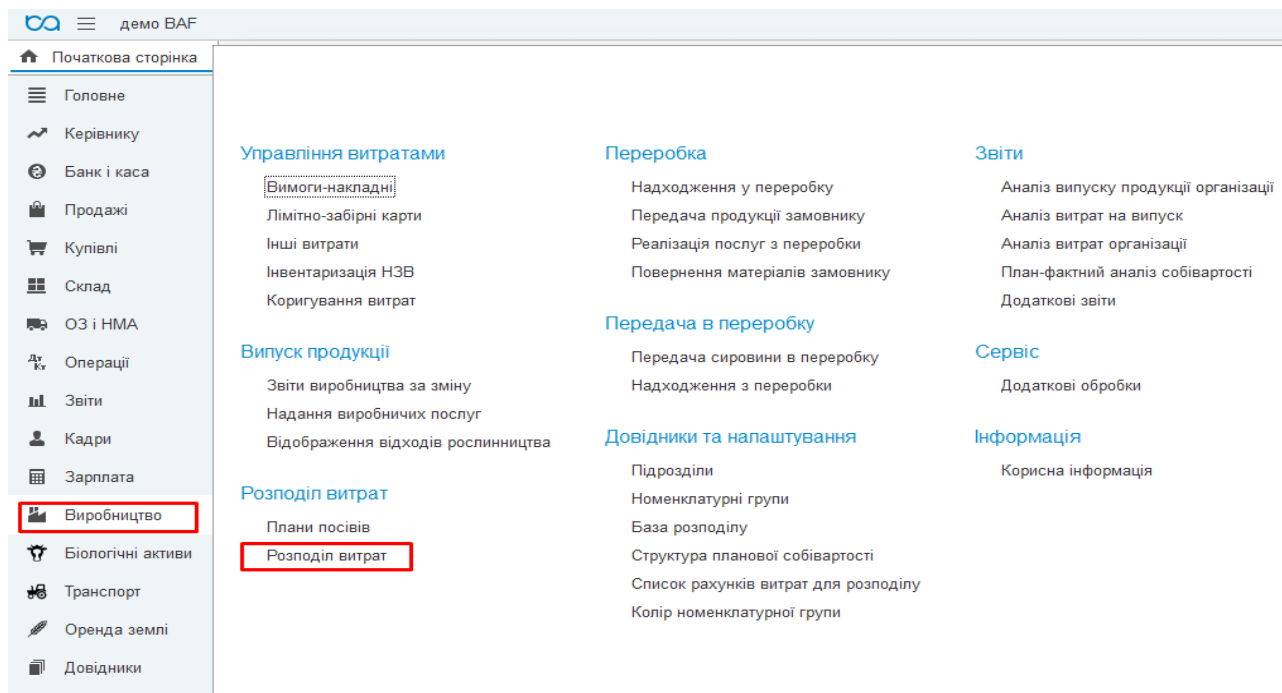

Рисунок 2.1 – Підсистема «Виробництво»- «Розподіл витрат»

**Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»*

Функції документу:

- Розподіл і списання загальновиробничих витрат.

- Розрахунок фактичної собівартості продукції і її списання за напрямками витрат.
- Закриття виробничих витрат.

Застосування даного документу можливо як в кінці, так і протягом звітного періоду в залежності від тривалості виробничого циклу на підприємстві.

Перед початком роботи з документом Розподіл витрат перевіряємо Список рахунків витрат для розподілу у Довіднику підсистеми «Виробництво»:

(Рисунок 2.2)

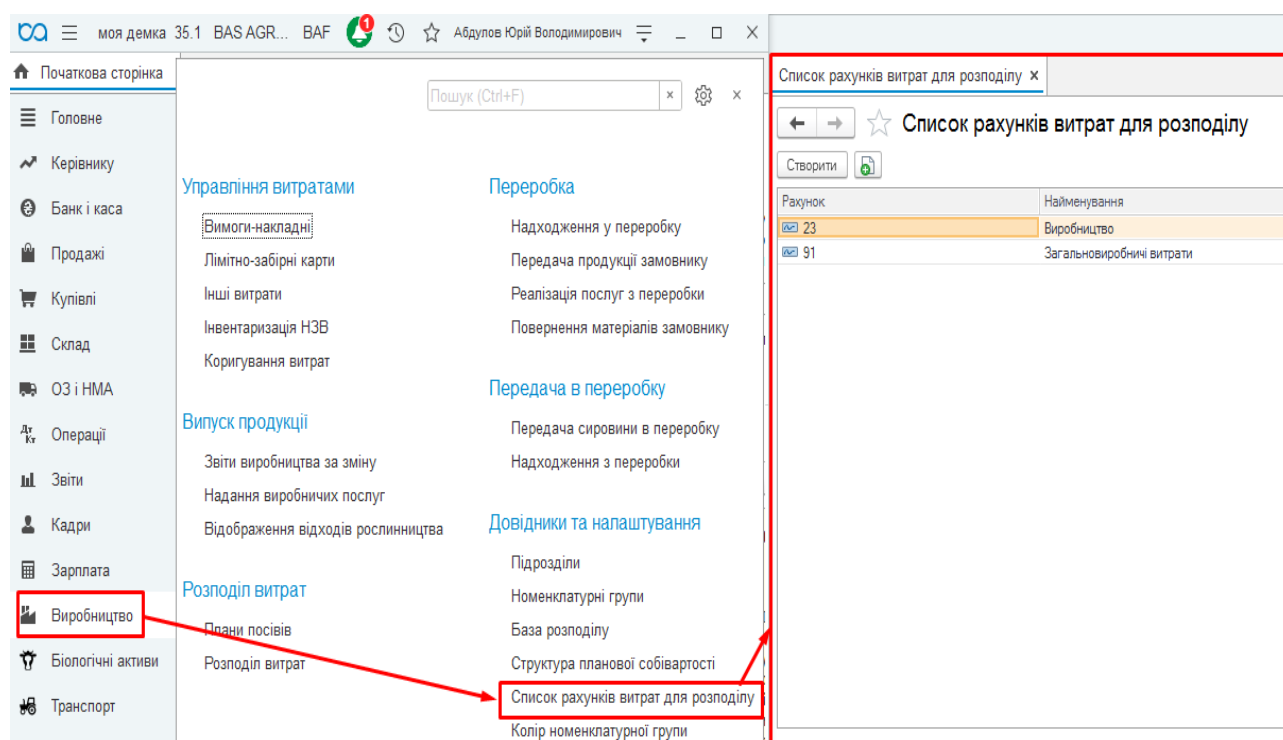

Рисунок 2.2 - Список рахунків витрат для розподілу

**Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»*

Список має містити два записи. Рахунки 23 та 91. Зайвих порожніх, незаповнених записів не має бути.

Щоб мати можливість керувати процесом розподілу, робимо наступні налаштування документа (Рисунок 2.3).

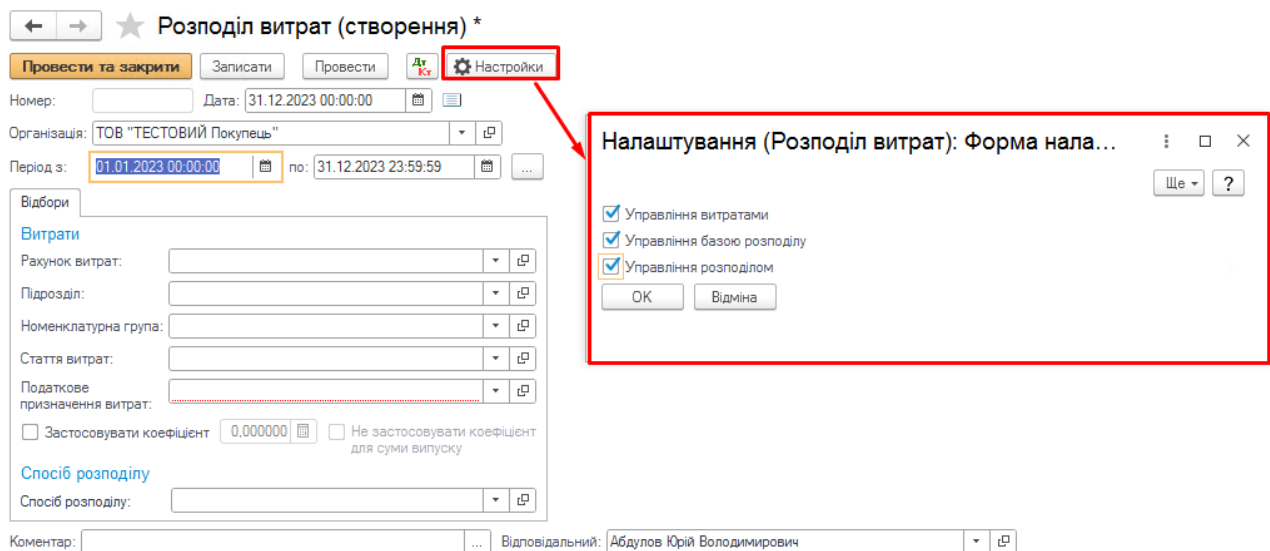

Рисунок 2.3 - Налаштування розподілу витрат

**Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»*

До початку роботи, також, потрібно заповнити довідник База розподілу (підсистема Виробництво-Довідники та налаштування) (Рисунок 2.5).

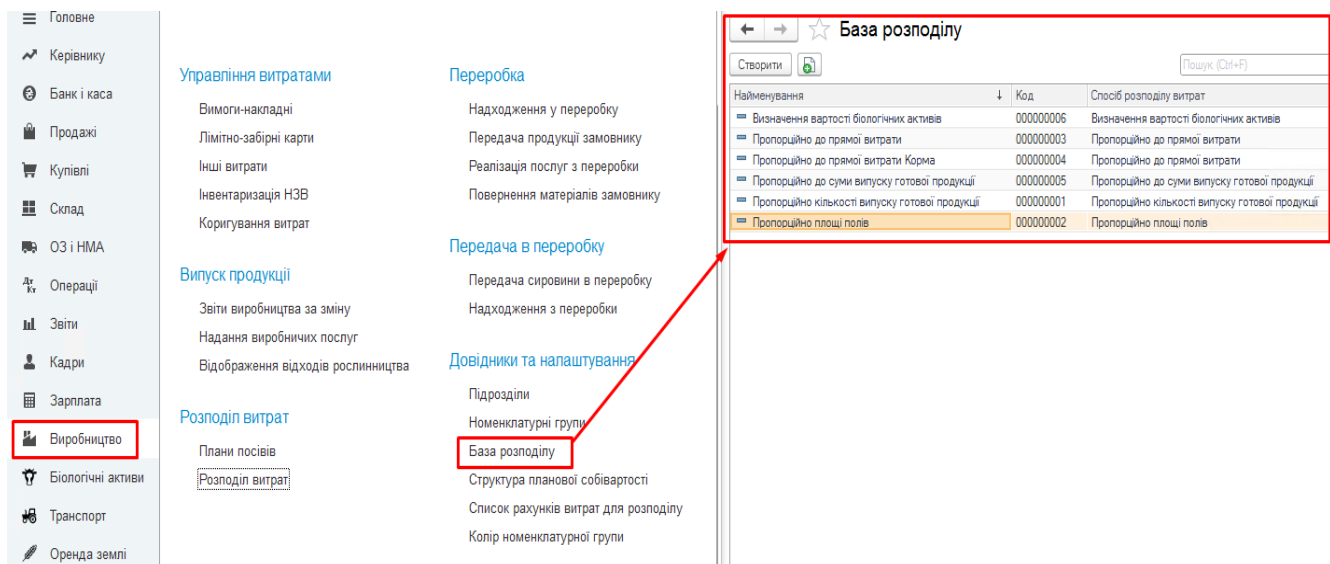

Рисунок 2.5 – Відображення «База розподілу»

**Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»*

Довідник визначає спосіб розподілу витрат:

- визначення вартості біологічних активів (для закриття на рахунок 710, 940);
- пропорційно до суми випуску готової продукції;

При способі «Пропорційно сумі випуску готової продукції» базою для розподілу є сума випуску, тобто на продукцію, в якій встановлена вища планова собівартість, впаде більше витрат і більшу собівартість матиме вона.

- пропорційно кількості випуску готової продукції;

При способі «Пропорційно кількості випуску готової продукції» базою для розподілу є кількість випуску, тобто продукція, яка була випущена в більшій кількості матиме більшу собівартість, при цьому якщо наприклад саме вона більше реалізовувалась то сума по 90-му рахунку буде вищою.

У елемента довідника «Пропорційно до прямої витрати» є таблична частина, в якій може бути вказано види прямих витрат для відбору (наприклад, заробітна плата, паливо та інші) (Рисунок 2.6).

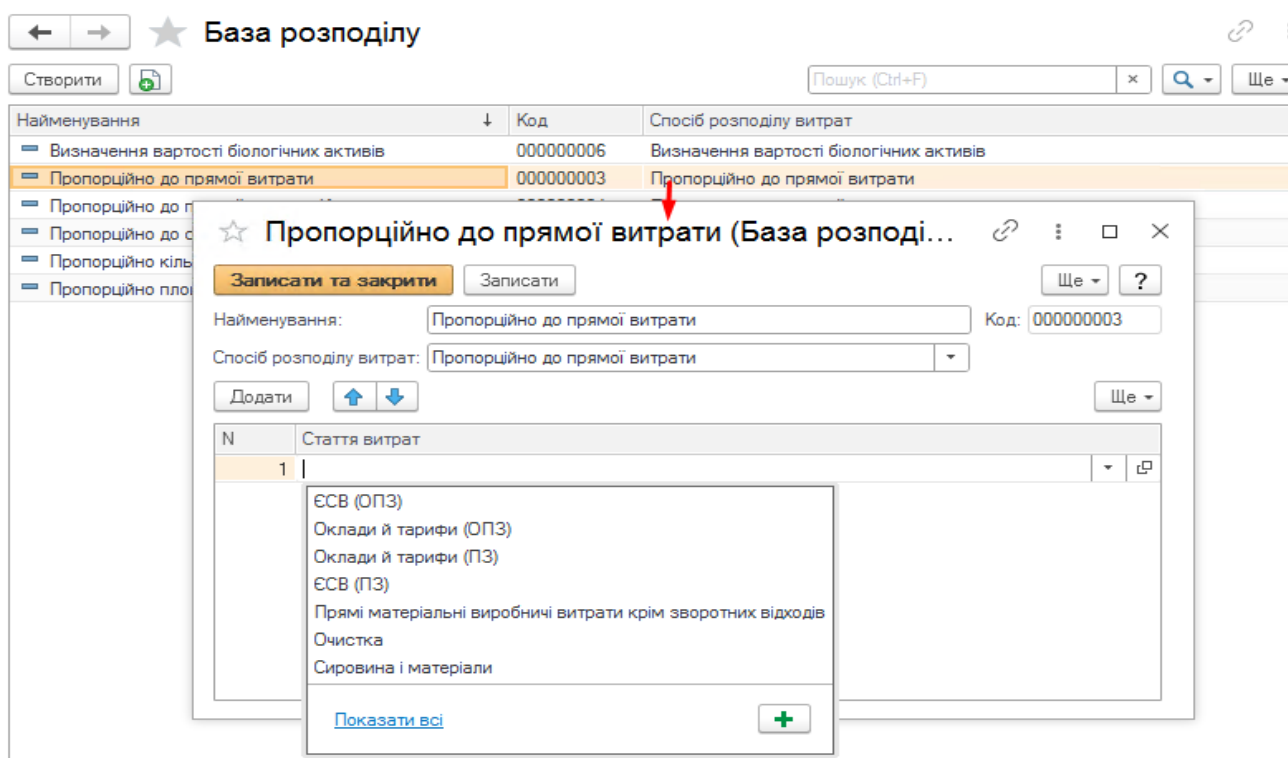

Рисунок 2.6 – Пропорційно до прямої витрати

**Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»*

При розподілі пропорційно площі полів попередньо потрібно заповнити довідник «Види врожаю» (Рисунок 2.7).

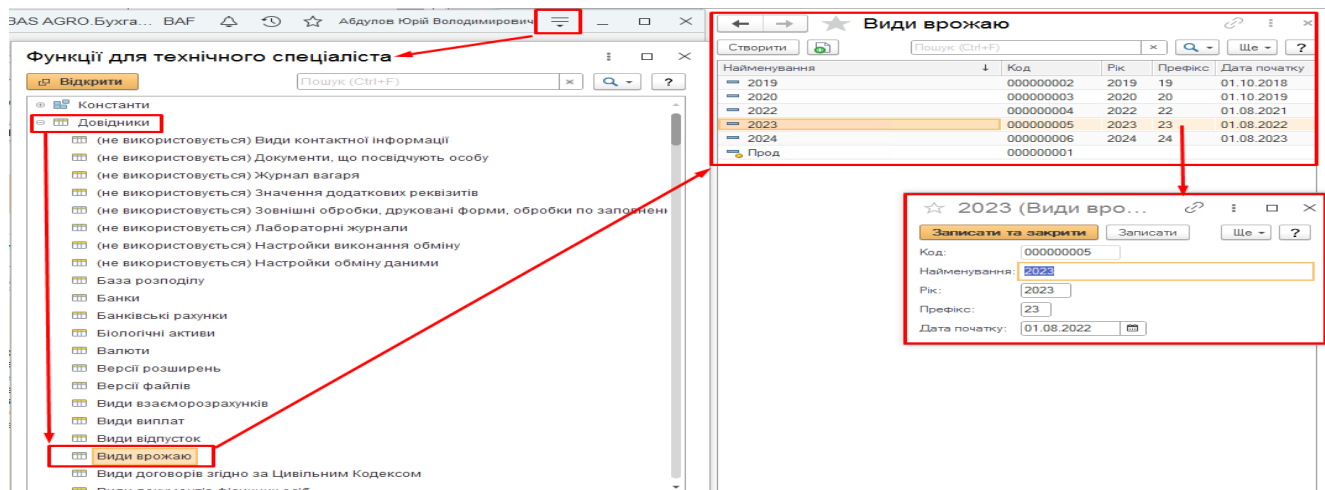

Рисунок 2.7 – Функції для технічного спеціаліста

**Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»*

Також потрібно заповнити документ «План посіву» (Рисунок 2.8).

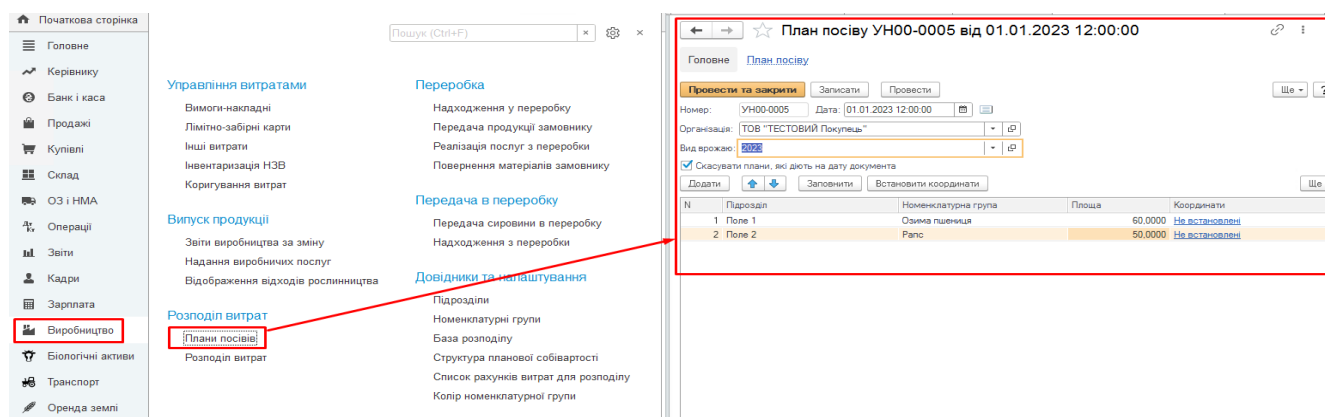

Рисунок 2.8 – План посіву

**Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»*

Встановлений прапорець «Скасувати плани які, які діють на дату документу» анулює минулорічні Плани посіву.

Закладка Відбір документа «Розподіл витрат» призначена для виконання відбору за витратами.

На цій закладці вибирається база розподілу. Можливий відбір бази розподілу за рахунком, підрозділом, номенклатурною групою, статтею витрат (доходів) (Рисунок 2.9).

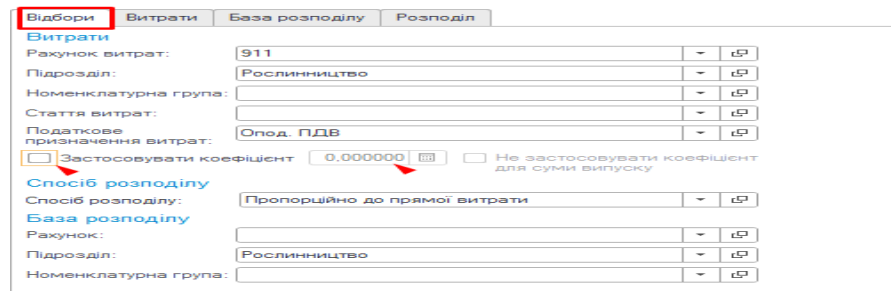
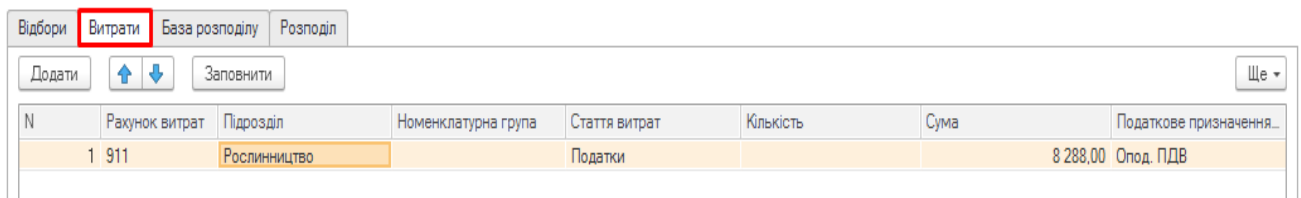

Рисунок 2.9 – Розподіл витрат

*Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»

Витрати включають в себе: витратний рахунок, аналітика витрат. Якщо необхідно закрити не всі витрати, а тільки частина, необхідно встановити ознаку Застосовувати коефіцієнт і вказати його (Рисунок 2.10).

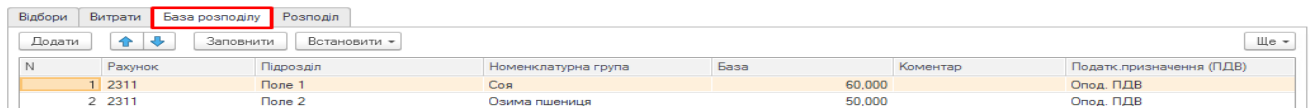

N	Рахунок витрат	Підрозділ	Номенклатурна група	Стаття витрат	Кількість	Сума	Податкове призначення...
1	911	Рослинництво		Податки		8 288,00	Опод. ПДВ

Рисунок 2.10 – Розділ витрат

*Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»

На закладках Витрати, База розподілу, Розподіл при натисканні на кнопку Заповнити буде виведена інформація відповідно до зазначених даними на закладці Відбір. При необхідності користувач може занести ручні зміни в кожному рядку (Рисунок 2.11).

N	Рахунок	Підрозділ	Номенклатурна група	База	Коментар	Податк.призначення (ПДВ)
1	2311	Поле 1	Соя	60,000		Опод. ПДВ
2	2311	Поле 2	Озима пшениця	50,000		Опод. ПДВ

Рисунок 2.11 - База розподілу

*Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»

Документ Розподіл Витрат про даті та часу створення має бути введений після завершення всіх виробничих процесів у звітному періоді, та документів що впливають на зміну суми витрат підприємства.

Для коректного розподілу витрат перед запуском процесу розподілу слід виконати звірку по витратних рахунках (23,91) за виробничий період. Також таку звірку можна зробити і після визначення собівартості продукції.

Звіряємо суми «Обороти за період» по Оборотно-сальдовій відомості та суми «Обігу» по Звіту Аналіз витрат організації (Регістр накопичення «Витрати організації») доступ Підсистема Виробництво-Звіти (Рисунок 2.12).

← → ☆ Оборотно-сальдова відомість по рахунку 911 за 9 місяців 2024 р. ТОВ "ТЕСТОВИЙ Покупець"

Період: 01.01.2024 - 30.09.2024 Рахунок: 911 ТОВ "ТЕСТОВИЙ Покупець"

Сформувати Показати настройки Друк Регістр обліку

ТОВ "ТЕСТОВИЙ Покупець"		Сальдо на початок періоду		Обороти за період		Сальдо на кінець періоду	
Виведені дані:	Б/О (дані бухгалтерського обліку)	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Рахунок	911			699 869,92		699 869,92	
Податк. призн.	Підрозділ			699 869,92		699 869,92	
Підрозділ	911			18 994,92		18 994,92	
Опод. пдв	Автопарк			385 912,65		385 912,65	
Машино-тракторний парк	Рослинництво			294 962,35		294 962,35	
Разом				699 869,92		699 869,92	

Аналіз витрат організації

Період: 01.01.2024 - 30.09.2024 Підрозділ: Рахунок витрат: 911

Сформувати Настройки... Знайти...

Параметри: Період: 01.01.2024 - 30.09.2024
Відбір: Організація Дорієнне "ТОВ "ТЕСТОВИЙ Покупець"" і Рахунок витрат Дорієнне "911"

Організація	Залишок на початок		Надходження		Видаток		Обіг		Залишок на кінець	
	Кількість	Сума	Кількість	Сума	Кількість	Сума	Кількість	Сума	Кількість	Сума
Податкове призначення										
Рахунок витрат										
Підрозділ										
Ном. група										
Стаття витрат										
Регістратор										
ТОВ "ТЕСТОВИЙ Покупець"				699 869,92				699 869,92		699 869,92
Опод. пдв				699 869,92				699 869,92		699 869,92
911				699 869,92				699 869,92		699 869,92
Автопарк				18 994,92				18 994,92		18 994,92
Машино-тракторний парк				385 912,65				385 912,65		385 912,65
Рослинництво				294 962,35				294 962,35		294 962,35
Разом				699 869,92				699 869,92		699 869,92

Рисунок 2.12 – Оборотно-сальдова відомість

*Джерело: Запропоновано автором на основі програми «BAS Бухгалтерія»

Таким чином, впровадження «BAS Бухгалтерія» в СФГ «Віталія» є не просто автоматизацією, а стратегічним кроком, який забезпечує системність, прозорість та високу ефективність контролю за доходами і витратами, що є запорукою прийняття якісних управлінських рішень.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ У СФГ «ВІТАЛІЯ»

3.1 Організація внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства

Внутрішній контроль є невід'ємною частиною корпоративного управління, що забезпечує збереження активів, достовірність даних, ефективність ресурсів та своєчасне виявлення порушень. Його ключова функція – це запобігання ризикам господарської діяльності, створюючи надійну базу для рішень на всіх управлінських рівнях.

Для СФГ «Віталія», як і для всього аграрного сектору, внутрішньогосподарський контроль набуває особливого значення. Специфічні фактори – сезонність, залежність від клімату, значні обсяги біологічних активів і матеріальних ресурсів – істотно підвищують ризик втрати майна та спотворення облікових показників.

Організація внутрішнього контролю в СФГ «Віталія» суворо відповідає нормативно-правовій базі України, включаючи Закони «Про бухгалтерський облік...», Положення №88 та Методичні рекомендації Мінфіну. Дотримання цих вимог гарантує, що процеси обліку та контролю відповідають принципам достовірності, повноти та своєчасності відображення всіх операцій.

Система контролю охоплює всі ключові сфери діяльності господарства. На початковому етапі вона включає контроль за придбанням ресурсів: перевірку правильності оформлення договорів, наявності первинних документів, відповідності поставлених матеріалів та послуг замовленим нормам і потребам виробництва. На етапі формування витрат внутрішній контроль передбачає перевірку правильності нарахування витрат на сільськогосподарські культури, обліку матеріальних цінностей, витрат на корм та пально-мастильні матеріали, а також контролю за розподілом витрат між підрозділами.

Особлива увага приділяється етапу реалізації продукції та формуванню доходів, де контроль забезпечує правильність оформлення реалізаційних документів, відповідність облікових записів фактичним господарським операціям, а також правильність нарахування фінансових і податкових результатів. На заключному етапі внутрішній контроль охоплює підготовку фінансової, податкової та статистичної звітності, перевірку її повноти та достовірності, а також своєчасність подання до відповідних органів.

Крім того, у господарстві застосовуються внутрішні регламенти та посадові інструкції, які чітко визначають відповідальність кожного працівника за окремі ділянки обліку та контролю. Це забезпечує розподіл обов'язків і зменшує ризик зловживань або помилок. Впровадження автоматизованої системи обліку «BAS Бухгалтерія» дозволяє контролювати правильність введення даних, формувати управлінську інформацію в режимі реального часу та підвищувати ефективність контролю на всіх етапах.

На підприємстві контроль здійснюється комплексно – як адміністративний, бухгалтерський і технологічний. Основними суб'єктами контролю є керівник господарства, головний бухгалтер, матеріально відповідальні особи та окремі працівники, залучені до контролю виробничих процесів. Відповідальність кожного з них закріплена у посадових інструкціях та внутрішніх регламентах.

Важливим принципом побудови системи контролю є розподіл обов'язків. Операції з руху матеріальних цінностей, грошових коштів і готової продукції контролюються різними особами, що дозволяє мінімізувати ризик зловживань. Зокрема, матеріально відповідальні особи відповідають за збереження запасів і техніки, а бухгалтерія – за документальне підтвердження і відображення операцій в обліку.

Внутрішній контроль у СФГ «Віталія» охоплює такі ключові напрями:

- контроль за виробничими запасами – включає комплексну перевірку правильності оприбуткування, зберігання, використання та списання всіх матеріальних ресурсів, що застосовуються у виробничому процесі. До таких ресурсів належать насіння, добрива, пально-мастильні матеріали, корми,

пакувальні матеріали та інші матеріальні цінності. Важливим інструментом контролю є проведення регулярних інвентаризацій, які здійснюються не рідше ніж два рази на рік, а також перед складанням річної фінансової звітності. Крім того, контроль передбачає перевірку відповідності залишків на складах даним бухгалтерського обліку, правильність оформлення прибуткових та видаткових накладних, актів списання та вимог на відпуск матеріалів.

- Контроль за витратами на виробництво – здійснюється через постійний аналіз калькуляцій собівартості продукції, співставлення фактичних витрат із запланованими нормами та бюджетними показниками. Мета цього напрямку – виявлення перевитрат, неефективного використання ресурсів і невиробничих витрат, таких як порча матеріалів, простої обладнання або нераціональне використання робочого часу. До заходів контролю входить аналіз щоденних і місячних звітів виробничих підрозділів, перевірка правильності нарахування витрат на окремі види продукції та визначення резервів для підвищення економічної ефективності.

- Контроль у тваринництві – включає детальну перевірку обліку поголів'я тварин, правильності нарахування приросту живої маси, контролю стану здоров'я та продуктивності тварин, а також точності оприбуткування продукції тваринництва, такої як молоко, м'ясо, вовна, яйця та інші продукти. Цей напрям передбачає також аналіз витрат на корм, ветеринарне обслуговування, нарахування заробітної плати персоналу тваринницьких ділянок і співставлення отриманої продукції із плановими показниками.

- Контроль за реалізацією продукції – включає перевірку всіх договірних відносин з покупцями, правильності складання та оформлення актів приймання-передачі, накладних, рахунків-фактур та інших первинних документів. Особлива увага приділяється своєчасності відображення доходів у бухгалтерському обліку, відповідності облікових даних податковим зобов'язанням, дотриманню строків поставки продукції та правильності формування фінансової звітності. Крім того, контроль за реалізацією дозволяє

запобігти помилкам у ціноутворенні, втратам через недостачі або списання продукції та гарантує достовірність інформації для управлінських рішень.

- Контроль за розрахунками з контрагентами та працівниками – спрямований на перевірку правильності оформлення авансових звітів, платіжних доручень, банківських виписок, розрахункових листків та документів з нарахування заробітної плати. Цей напрям передбачає контроль за своєчасністю виплати заробітної плати, нарахуванням податків та зборів, веденням обліку розрахунків із постачальниками та покупцями, а також забезпечує запобігання фінансових зловживань, помилок у бухгалтерському обліку та порушень трудового законодавства.

- Контроль за використанням фінансових ресурсів та інвестицій – включає перевірку правильності планування та виконання бюджету, аналіз фінансових потоків, контроль за дотриманням фінансової дисципліни, перевірку обґрунтованості витрат на модернізацію техніки, закупівлю нового обладнання та впровадження інноваційних технологій.

- Контроль за веденням обліку та документообігом – передбачає перевірку повноти та своєчасності складання первинних документів, дотримання графіка документообігу, точності введення даних в автоматизовану систему обліку «BAS Бухгалтерія», а також архівування і зберігання документів у відповідності до встановлених строків.

- Контроль за дотриманням нормативно-правових вимог – включає перевірку дотримання законодавства щодо бухгалтерського обліку, оподаткування, трудового законодавства та екологічних норм. Цей напрям спрямований на зменшення ризику штрафів, санкцій та юридичної відповідальності господарства, а також на підвищення репутації підприємства перед державними органами та партнерами.

Система внутрішнього контролю у СФГ «Віталія» складається з низки взаємопов'язаних елементів, які забезпечують цілісність контрольного процесу. Їх характеристику подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Основні елементи системи внутрішнього контролю у СФГ «Віталія»

Елемент внутрішнього контролю	Характеристика та завдання
Організаційний контроль	Визначення кола посадових осіб, відповідальних за збереження майна; закріплення обов'язків у посадових інструкціях; контроль за виконанням функцій працівниками.
Документальний контроль	Перевірка правильності оформлення первинних документів; контроль за дотриманням графіка документообігу; своєчасність передачі документів у бухгалтерію.
Фінансовий контроль	Аналіз доходів, витрат і фінансових результатів; співставлення фактичних показників із плановими; виявлення відхилень і резервів підвищення ефективності.
Інвентаризаційний контроль	Регулярні інвентаризації матеріальних цінностей, біологічних активів, грошових коштів і розрахунків; виявлення нестач і надлишків; відображення результатів в обліку.
Технічний контроль	Використання автоматизованої системи «BAS Бухгалтерія»; перевірка коректності введення даних; формування управлінської та фінансової звітності.
Внутрішній аудит (елементи)	Періодичні перевірки правильності нарахування заробітної плати, розрахунків із контрагентами, контроль за дотриманням податкового законодавства.

**Джерело: Узагальнено автором на основі облікової політики СФГ «Віталія»*

Аналіз таблиці свідчить про комплексний підхід СФГ «Віталія» до організації системи внутрішнього контролю, що охоплює всі ключові аспекти господарської діяльності та забезпечує захист активів, достовірність облікових даних і ефективність використання ресурсів.

Першим елементом є організаційний контроль, який забезпечує чітке визначення кола посадових осіб, відповідальних за збереження майна господарства, а також закріплення їх обов'язків у посадових інструкціях. Такий підхід дозволяє не лише формалізувати відповідальність, але й здійснювати постійний контроль за виконанням функцій працівниками, що значно знижує ризики зловживань та помилок у господарських операціях.

Документальний контроль спрямований на забезпечення правильності оформлення первинних документів і дотримання встановленого графіка документообігу. Контроль включає перевірку своєчасності передачі документів до бухгалтерії, що є критично важливим для оперативного відображення

інформації в облікових регістрах. Ефективність цього елемента гарантує достовірність даних для формування фінансової, податкової та управлінської звітності.

Фінансовий контроль зосереджується на аналізі доходів, витрат та фінансових результатів господарства. Він передбачає співставлення фактичних показників із плановими, виявлення відхилень та резервів для підвищення ефективності. Завдяки фінансовому контролю керівництво має можливість своєчасно коригувати фінансові потоки, оптимізувати витрати та забезпечувати прибутковість діяльності.

Інвентаризаційний контроль здійснюється через регулярні перевірки матеріальних цінностей, біологічних активів, грошових коштів та розрахунків. Основним завданням цього елемента є виявлення нестач або надлишків, а також їх відображення у бухгалтерському обліку. Інвентаризації дозволяють не лише підтвердити наявність активів, але й виявити можливі порушення, що підвищує точність облікових даних та контролю за майном господарства.

Технічний контроль реалізується через використання автоматизованої системи «BAS Бухгалтерія», що забезпечує коректність введення даних та формування управлінської і фінансової звітності. Цей елемент контролю зменшує ймовірність помилок через людський фактор, прискорює обробку інформації та підвищує оперативність управлінських рішень.

Нарешті, внутрішній аудит, як частина системи контролю, включає періодичні перевірки правильності нарахування заробітної плати, розрахунків із контрагентами та дотримання податкового законодавства. Внутрішній аудит дозволяє своєчасно виявляти порушення та недоліки, що сприяє підвищенню прозорості господарської діяльності та зменшенню фінансових ризиків.

Таким чином, наведені елементи системи внутрішнього контролю у СФГ «Віталія» створюють взаємопов'язану та комплексну структуру, яка забезпечує надійність обліку, ефективне управління ресурсами та контроль за фінансовими і виробничими процесами підприємства. Сумісна робота організаційного, документального, фінансового, інвентаризаційного, технічного контролю та

внутрішнього аудиту формує ефективну систему управління ризиками та підвищує загальний рівень фінансової дисципліни господарства.

У СФГ «Віталія» застосовується комплексна система методів контролю, що дозволяє забезпечити точність обліку, своєчасне виявлення порушень і ефективний аналіз господарських процесів. Основні методи контролю включають:

- Суцільна перевірка – цей метод використовується під час ревізій та інвентаризацій усіх видів активів господарства, включаючи матеріальні запаси, грошові кошти та біологічні активи. Суцільна перевірка дозволяє оцінити повноту і достовірність обліку, виявити нестачі або надлишки, а також контролювати відповідність фактичних даних бухгалтерській документації.

- Вибірковий контроль – застосовується для оцінки правильності оформлення окремих документів, таких як накладні, акти виконаних робіт, касові ордери чи платіжні доручення. Цей метод дозволяє оперативно виявляти помилки або недоліки без проведення повної перевірки всіх документів, що значно знижує трудовитрати та прискорює процес контролю.

- Аналітичний контроль – передбачає порівняння фактичних показників із плановими чи нормативними величинами, наприклад, обсягу виробництва, витрат на вирощування культур, собівартості продукції та доходів від реалізації. Аналітичний контроль дозволяє виявляти відхилення, оцінювати ефективність виробничих процесів і приймати управлінські рішення щодо оптимізації витрат та підвищення прибутковості.

- Зрівняльний метод – застосовується при перевірці руху матеріалів, палива, добрив, кормів та врожайності культур. Метод передбачає зіставлення фактичних залишків та використання ресурсів з плановими або нормативними даними. Це дозволяє своєчасно виявляти втрати, нецільове використання ресурсів або можливі помилки в обліку.

- Співставлення взаємопов'язаних показників – метод передбачає порівняння даних з різних форм звітності, наприклад, аналітичних таблиць, оборотно-сальдових відомостей та фінансової звітності. Це дозволяє виявити

невідповідності між різними джерелами облікової інформації, контроль за правильністю відображення доходів і витрат, а також підвищити достовірність фінансових результатів господарства.

Застосування цих методів у комплексі забезпечує багаторівневий контроль господарських операцій у СФГ «Віталія», сприяє підвищенню ефективності управління ресурсами та підтримує достовірність бухгалтерського обліку на всіх етапах виробничо-господарської діяльності.

Для забезпечення ефективності контролю розроблено внутрішні регламенти: графік проведення інвентаризацій, порядок перевірки готівкових операцій, контрольні листи перевірок тощо. Усі результати контролю документуються у спеціальних актах, які подаються керівнику для прийняття управлінських рішень.

Автоматизація облікових процесів у СФГ «Віталія» суттєво підвищує якість внутрішнього контролю та забезпечує більшу точність і оперативність обліку господарських операцій. Використання програми «BAS Бухгалтерія» дозволяє не лише швидко обробляти великі обсяги даних, але й забезпечує комплексний контроль за всіма етапами документообігу та фінансових операцій.

- Контроль за правильністю введення даних у реальному часі – система забезпечує миттєву перевірку введених первинних документів та їх відповідність встановленим обліковим правилам і нормативам. Це дозволяє оперативно виявляти помилки ще на етапі введення інформації та уникати їхнього поширення у фінансовій звітності, що особливо важливо при великому обсязі виробничих і господарських операцій.

- Автоматична перевірка відповідності залишків за рахунками – програма дає змогу порівнювати фактичні залишки матеріальних цінностей, грошових коштів та інших ресурсів із даними облікових регістрів. Це дозволяє швидко виявляти розбіжності, своєчасно вносити коригування та забезпечувати точність даних, необхідних для прийняття управлінських рішень.

- Формування аналітичних звітів для оцінки ефективності використання ресурсів – система автоматично генерує різноманітні звіти, що дозволяють

оцінити витрати на виробництво, продуктивність використання сировини, паливно-мастильних матеріалів, насіння та добрив. Це створює основу для аналізу ефективності виробничих процесів, визначення резервів зниження витрат та оптимізації управлінських рішень.

- Зменшення ризику людських помилок і дублювання інформації – автоматизація процесів значно скорочує ймовірність помилок, які виникають при ручному введенні даних, а також усуває повторне введення однакової інформації. Це підвищує достовірність облікової інформації та дозволяє персоналу зосередитися на аналітичній роботі та прийнятті управлінських рішень.

Крім того, автоматизована система надає можливість повного моніторингу руху документів: кожен документ отримує унікальний ідентифікатор, що забезпечує відстеження його створення, редагування та використання у бухгалтерії та управлінні господарством. Такий підхід дозволяє створити прозору і контрольовану систему документообігу, зменшити ризики втрати або неправильного використання документів, а також забезпечує легкий доступ до необхідної інформації для перевірок, внутрішнього аудиту та формування фінансової звітності.

Завдяки автоматизації облікових процесів СФГ «Віталія» підвищує ефективність внутрішнього контролю, оптимізує управління ресурсами, зменшує витрати часу на рутинні операції та забезпечує формування достовірної та своєчасної фінансової інформації для прийняття стратегічних та оперативних управлінських рішень.

Для оцінки ефективності системи внутрішнього контролю у СФГ «Віталія» застосовується комплекс показників, що дозволяють всебічно оцінити якість контролю та його вплив на господарську діяльність. Серед основних критеріїв оцінки – своєчасність виявлення порушень, що відображає здатність системи реагувати на відхилення від встановлених правил і нормативів у режимі реального часу; рівень відхилень від планових показників, який дозволяє оцінити, наскільки фактичні результати діяльності відповідають запланованим, і виявити економічно необґрунтовані витрати або перевитрати ресурсів; результати

інвентаризацій, що демонструють ступінь відповідності даних бухгалтерського обліку фактичним залишкам матеріальних цінностей, біологічних активів та грошових коштів; а також висновки аудиторських перевірок, які дозволяють оцінити достовірність облікової інформації та відповідність її вимогам законодавства. На основі аналізу цих показників керівництво господарства формує конкретні заходи щодо вдосконалення системи внутрішнього контролю, спрямовані на підвищення точності обліку, зниження фінансових ризиків і оптимізацію використання ресурсів.

Серед ключових напрямів розвитку внутрішнього контролю у СФГ «Віталія» виділяються кілька пріоритетних завдань, що забезпечують підвищення його ефективності та адаптацію до сучасних вимог ведення аграрного бізнесу. Перший напрямок – посилення ризик-орієнтованого підходу до контролю, який передбачає оцінку можливих ризиків на кожному етапі виробничо-господарської діяльності, визначення критичних точок контролю та розробку превентивних заходів для мінімізації негативного впливу факторів невизначеності, таких як сезонність виробництва або коливання ринкових цін на сільськогосподарську продукцію.

Другий напрямок – підвищення рівня автоматизації контрольних процедур, що включає використання сучасного програмного забезпечення для ведення бухгалтерського та управлінського обліку, автоматичну перевірку документів, генерацію аналітичних звітів і моніторинг фінансових показників у режимі реального часу. Це дозволяє скоротити людський фактор, зменшити ймовірність помилок та підвищити оперативність реагування на відхилення від планових показників.

Третій напрямок – створення єдиної бази даних для моніторингу результатів перевірок, яка об'єднує інформацію про інвентаризації, ревізії, внутрішні та зовнішні аудити, відхилення від нормативів і планові показники. Така база дозволяє керівництву швидко оцінювати ефективність контрольних заходів, аналізувати тенденції порушень та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Четвертий напрямок – впровадження системи внутрішнього аудиту або ревізійної комісії, яка здійснює незалежну оцінку діяльності господарства, перевіряє правильність нарахування та виплати заробітної плати, контроль за розрахунками з контрагентами, дотримання податкового законодавства та внутрішніх регламентів. Наявність такої системи підвищує ступінь прозорості та об'єктивності контролю, дозволяє виявляти недоліки та запобігати фінансовим зловживанням.

П'ятий напрямок – підвищення кваліфікації працівників у сфері контролю та управління ризиками, що включає організацію навчальних семінарів, тренінгів та внутрішніх інструктажів. Підвищення професійного рівня персоналу дозволяє забезпечити належне виконання контрольних функцій, формує культуру дотримання стандартів обліку та управління ризиками, а також сприяє впровадженню новітніх методик аналізу господарських операцій.

Реалізація цих заходів у комплексі дозволяє СФГ «Віталія» створити ефективну, прозору і контрольовану систему внутрішнього контролю, здатну своєчасно реагувати на відхилення, мінімізувати ризики фінансових і матеріальних втрат та забезпечувати достовірність і повноту облікової інформації для прийняття стратегічних і оперативних управлінських рішень.

Отже, внутрішньогосподарський контроль у СФГ «Віталія» є комплексною системою, що забезпечує ефективне функціонування підприємства, збереження активів і достовірність облікової інформації. Його структура охоплює всі ключові елементи – організаційний, документальний, фінансовий, інвентаризаційний, технічний контроль та елементи внутрішнього аудиту.

Завдяки автоматизації облікових процесів, розподілу обов'язків і системному підходу до перевірок господарство формує надійну базу для прийняття управлінських рішень, забезпечує прозорість фінансової діяльності та зміцнює економічну безпеку.

Подальше вдосконалення системи контролю має бути спрямоване на підвищення її аналітичного потенціалу, впровадження ризик-орієнтованих

механізмів та розвиток внутрішнього аудиту як постійної складової управлінського процесу.

3.2 Методи і засоби контролю доходів та витрат діяльності

Контроль доходів і витрат є ключовою складовою системи управління фермерським господарством, оскільки він забезпечує своєчасне виявлення відхилень, попередження неефективного використання ресурсів і формування достовірної фінансової інформації. В умовах ринкової конкуренції контрольна функція обліку спрямована не лише на перевірку правильності здійснених операцій, а й на аналітичну оцінку ефективності діяльності підприємства.

Методи контролю доходів і витрат – це сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється перевірка достовірності, законності та економічної доцільності господарських операцій. Залежно від завдань і об'єкта перевірки вони поділяються на документальні, аналітичні, розрахункові, порівняльні та економіко-математичні методи.

До основних методів контролю доходів та витрат належать:

- Документальний метод – перевірка первинних документів, що підтверджують господарські операції (накладних, актів, платіжних доручень, відомостей тощо). У СФГ «Віталія» він реалізується через систему внутрішнього документообігу, перевірку правильності реквізитів і відповідності операцій законодавству.
- Інвентаризаційний метод – зіставлення даних обліку з фактичною наявністю матеріальних цінностей, грошових коштів і продукції. Дає змогу виявити нестачі, надлишки чи втрати в процесі виробництва.
- Аналітичний метод – порівняння фактичних доходів і витрат із плановими або нормативними показниками, що дозволяє визначити резерви підвищення ефективності.

- Порівняльний метод – зіставлення показників за різні періоди або між аналогічними господарствами для оцінки динаміки й тенденцій.

- Економіко-математичні методи – використання коефіцієнтного, факторного та трендового аналізу для кількісної оцінки впливу окремих чинників на фінансові результати.

Засоби контролю включають облікові реєстри, внутрішню звітність, комп'ютерні програми («BAS Бухгалтерія», «М.Е.Дос», Excel-аналітика), інвентаризаційні описи, відомості калькуляцій собівартості, балансові звіти та внутрішні аудиторські звіти.

Система контролю доходів і витрат у фермерському господарстві СФГ «Віталія» побудована на чітко визначених принципах, що забезпечують ефективність, прозорість та надійність обліково-контрольних процесів. Основні принципи системи включають:

- Безперервність – контрольні заходи здійснюються на всіх етапах господарського процесу, починаючи від закупівлі матеріалів і ресурсів, обліку виробничих витрат, ведення робіт у тваринництві та рослинництві, і закінчуючи реалізацією продукції та формуванням фінансової звітності. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти недоліки, запобігати втратам ресурсів і забезпечує повний охоплюючий аналіз господарської діяльності.

- Оперативність – контрольна система організована таким чином, щоб будь-які відхилення від запланованих або нормативних показників виявлялися швидко, а заходи щодо їх усунення застосовувалися у найкоротші строки. Це включає використання регулярних інвентаризацій, аналітичних звітів, автоматизованого моніторингу даних у програмі «BAS Бухгалтерія», а також періодичних ревізій і звірок між фактичними залишками та обліковими записами.

- Системність – контроль охоплює всі взаємопов'язані елементи обліку доходів і витрат, забезпечуючи комплексну перевірку як фінансових, так і матеріальних потоків. Це означає, що при перевірці однієї статті витрат аналізуються суміжні документи та операції, що впливають на правильність

формування облікової інформації, включно з документами постачальників, розрахунками з працівниками, накладними та платіжними дорученнями.

- Економічність – витрати на здійснення контролю повинні бути меншими або принаймні порівнянними з очікуваним ефектом від його проведення. У практичному сенсі це означає оптимізацію числа перевірок, використання автоматизованих систем обліку для скорочення ручної праці та ефективне розподілення ресурсів між різними етапами контролю, що дозволяє уникнути надмірних адміністративних витрат без шкоди для якості контролю.

- Відповідальність – кожен виконавець контрольних функцій має персонально нести відповідальність за результати своїх дій. Це стосується як матеріально відповідальних осіб, так і бухгалтерії та керівництва підрозділів, що забезпечує дисципліну у веденні обліку, своєчасність подачі даних і точність фінансової інформації. Встановлення чітких зон відповідальності дозволяє мінімізувати ризик помилок, зловживань або втрат ресурсів.

Дотримання цих принципів у комплексі дозволяє СФГ «Віталія» забезпечити ефективний контроль доходів і витрат, сприяє підвищенню фінансової дисципліни, зменшенню ризиків невиправданих витрат та втрат матеріальних цінностей, а також створює надійну базу для управлінських рішень і стратегічного планування розвитку господарства.

У фермерському господарстві «Віталія» контроль доходів і витрат здійснюється на основі поєднання бухгалтерського, адміністративного та фінансового контролю. Основна роль належить бухгалтерії, яка проводить щоденний контроль правильності відображення операцій у системі «BAS Бухгалтерія» та періодичний аналіз результатів діяльності.

Контрольні заходи охоплюють такі напрямки:

- контроль за доходами від реалізації продукції – перевірка договорів, накладних, відповідності цін ринковим, своєчасності розрахунків із покупцями;
- контроль за виробничими витратами – перевірка правильності списання матеріалів, палива, насіння, добрив, відповідності фактичного використання встановленим нормам;

- контроль за адміністративними та збутовими витратами – аналіз доцільності витрат, оптимізація витрат на рекламу, логістику, відрядження;
- контроль за фінансовими витратами – оцінка кредитного навантаження, перевірка обґрунтованості залучення позикових коштів.

Для підвищення ефективності контролю доходів і витрат у СФГ «Віталія» застосовується комплекс заходів та засобів, спрямованих на забезпечення точності обліку, своєчасності реагування на відхилення та оптимізацію фінансових результатів. До основних засобів вдосконалення належать:

- Автоматизований моніторинг фінансових показників у системі «BAS Бухгалтерія» – використання програмного забезпечення дозволяє відстежувати доходи і витрати в режимі реального часу, формувати аналітичні звіти за різними статтями витрат, обчислювати відхилення від планових показників, контролювати залишки матеріальних цінностей і фінансових ресурсів, а також забезпечує централізоване накопичення даних для подальшого аналізу та планування.
- Розроблення внутрішніх контрольних регламентів щодо перевірки доходів і витрат – включає створення чітких інструкцій та процедур для здійснення контролю на всіх етапах господарського процесу. Це забезпечує однакові підходи до оцінки ефективності використання ресурсів, визначає строки та періодичність перевірок, а також конкретизує відповідальність матеріально відповідальних осіб, бухгалтерії та керівників підрозділів.
- Запровадження щомісячного аналізу відхилень фактичних показників від планових – дозволяє виявляти перевитрати, невикористані ресурси або нераціональне розподілення фінансових коштів. Такий аналіз здійснюється за основними видами діяльності господарства (рослинництво, тваринництво, адміністративні витрати) і дозволяє керівництву приймати оперативні управлінські рішення щодо коригування витрат та оптимізації бюджету.
- Створення внутрішніх управлінських звітів за центрами відповідальності – передбачає систематичне формування аналітичної інформації

за окремими підрозділами господарства, що дає змогу оцінити ефективність використання ресурсів у кожному напрямку діяльності. Це включає облік витрат на вирощування культур, кормів, утримання тварин, а також адміністративні та збутові витрати, що дозволяє чітко визначити найбільш і найменш ефективні напрями діяльності.

- Використання інструментів управлінського обліку для контролю маржинального прибутку – дозволяє визначати співвідношення доходів і змінних витрат по окремих продуктах чи підрозділах, виявляти найбільш прибуткові види діяльності, оптимізувати асортимент продукції та приймати стратегічні рішення щодо інвестування і розширення виробництва.

У результаті реалізації цих заходів у СФГ «Віталія» забезпечується комплексний підхід до контролю доходів і витрат, що дозволяє своєчасно виявляти нераціональні витрати, оптимізувати структуру собівартості продукції, підвищувати ефективність використання ресурсів та забезпечувати стабільне зростання рівня прибутковості. Додатково така система сприяє зміцненню внутрішньої дисципліни, підвищенню прозорості фінансових потоків та формуванню надійної інформаційної бази для прийняття управлінських і стратегічних рішень у господарстві.

Таким чином, застосування ефективних методів і засобів контролю доходів і витрат у СФГ «Віталія» дозволило забезпечити стале зростання фінансових результатів у 2022–2024 рр. Контрольна система господарства поєднує документальні, аналітичні й автоматизовані методи, що сприяє підвищенню достовірності облікових даних, своєчасному виявленню відхилень і раціональному використанню ресурсів.

Результати аналізу підтверджують, що належний рівень внутрішнього контролю є ключовим чинником підвищення прибутковості й фінансової стабільності фермерського господарства.

3.3 Перспективи вдосконалення внутрішнього контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства

Організація бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю в сучасних фермерських господарствах є одним із ключових чинників ефективного управління виробничими, фінансовими та матеріальними ресурсами. Для СФГ «Віталія» питання вдосконалення цих процесів набуває особливого значення, оскільки саме облік і контроль забезпечують достовірність інформації про результати діяльності, дають змогу виявити резерви підвищення рентабельності, а також мінімізувати ризики господарювання.

В умовах трансформації аграрного сектору, посилення конкуренції та змін у нормативно-правовому полі облік і контроль повинні бути не лише засобом реєстрації фактів господарського життя, а й важливим елементом стратегічного управління. Однак у діяльності фермерських господарств, у тому числі СФГ «Віталія», існують проблеми, які стримують подальший розвиток обліково-контрольної системи (Таблиця 3.2).

Таблиця 3.2 – SWOT-аналіз системи обліку і внутрішнього контролю в СФГ «Віталія»

Сильні сторони	Слабкі сторони
- Наявність затвердженої облікової політики.	- Невелика кількість кваліфікованих бухгалтерів і контролерів.
- Використання комп'ютерних програм для ведення обліку.	- Відсутність формалізованого підрозділу внутрішнього аудиту.
- Регулярне проведення інвентаризацій.	- Недостатній рівень аналітичного обліку за об'єктами витрат.
- Раціональна структура облікових регістрів.	- Залежність результатів контролю від людського фактора.
Можливості	Загрози
- Впровадження електронного документообігу та цифрових систем обліку.	- Зміни податкового та бухгалтерського законодавства.
- Підвищення кваліфікації бухгалтерів і менеджерів.	- Сезонні коливання доходів і витрат.
- Залучення зовнішніх консультантів або аудиторів.	- Ризики втрати даних через технічні збої.
- Інтеграція аналітичних систем для управлінського обліку.	- Зовнішні фактори: інфляція, війна, нестабільність ринку.

**Джерело: Узагальнено автором на основі облікової політики СФГ «Віталія»*

Основні проблеми організації обліку та контролю:

1. Недостатня кадрова забезпеченість і рівень кваліфікації працівників. У невеликих фермерських господарствах бухгалтер часто виконує одночасно функції економіста, фінансиста й контролера, що знижує якість аналітичної обробки даних і контрольних процедур. Це призводить до ризику помилок у первинних документах, неправильного визначення собівартості, а також зниження достовірності фінансових результатів.
2. Слабкий аналітичний рівень обліку. У СФГ «Віталія» основна увага приділяється фінансовому обліку, тоді як управлінський облік і внутрішній аналіз витрат розвинені недостатньо. Це ускладнює прийняття рішень щодо оптимізації витрат, вибору ефективних культур чи напрямів діяльності.
3. Сезонність виробництва та специфіка біологічних активів. Сільське господарство має нерівномірний характер виробничих процесів, що створює труднощі в обліку витрат і доходів у часі. Облік біологічних активів потребує особливих підходів до оцінювання, інвентаризації та контролю, що часто не має достатнього методичного забезпечення.
4. Недостатній рівень автоматизації та цифровізації. Хоч СФГ «Віталія» використовує програмні продукти для ведення обліку, рівень інтеграції облікової системи з управлінськими процесами залишається обмеженим. Відсутній повноцінний електронний документообіг, що ускладнює контроль руху первинних документів, їх збереження і своєчасне опрацювання.
5. Відсутність формалізованої системи внутрішнього аудиту. Контроль у господарстві здійснюється переважно керівником і бухгалтером, без залучення незалежного внутрішнього контролера чи ревізійної комісії. Це знижує об'єктивність оцінки діяльності та ускладнює своєчасне виявлення ризиків і порушень.
6. Часті зміни законодавства та зовнішні ризики. Постійне оновлення нормативно-правових актів у сфері бухгалтерського обліку, оподаткування й фінансової звітності потребує регулярного коригування облікової політики, що

вимагає додаткових знань і часу. Додатково впливають макроекономічні та військові фактори, які формують нестабільне середовище для обліку і контролю.

7. Неналежна документальна дисципліна. У частині операцій, пов'язаних із внутрішнім використанням продукції, списанням матеріалів, веденням натуральних показників іноді спостерігається формальний підхід до оформлення первинних документів, що знижує рівень контролю за рухом активів.

Перспективи вдосконалення системи обліку і внутрішнього контролю:

- Розвиток управлінського обліку. Доцільно деталізувати облік доходів і витрат за видами діяльності, культурами, підрозділами, що забезпечить глибший економічний аналіз та підвищить ефективність планування.

- Впровадження ризик-орієнтованого контролю. Контрольні процедури мають будуватися на оцінці ризиків – наприклад, посилювати перевірки щодо обліку біологічних активів, руху запасів, стану дебіторської заборгованості. Такий підхід дозволить попереджати порушення замість того, щоб виявляти їх постфактум.

- Автоматизація та цифровізація облікових процесів. Рекомендується поступово впроваджувати системи електронного документообігу, інтеграцію бухгалтерських програм із банківськими сервісами, а також використання електронних підписів для підтвердження господарських операцій. Це зменшить кількість ручних помилок і пришвидшить формування звітності.

- Створення або делегування функцій внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит повинен здійснювати незалежну оцінку ефективності облікової системи, перевіряти правильність складання звітності та відповідність облікової політики законодавству. У невеликих господарствах це може виконувати запрошений консультант або ревізійна комісія.

- Підвищення кваліфікації персоналу. Регулярне навчання бухгалтерів, економістів і керівників сприятиме підвищенню якості обліку, розумінню нових стандартів і методик контролю, а також адаптації до змін нормативної бази.

- Удосконалення інформаційної аналітики. Впровадження управлінських звітів, аналітичних панелей (дашбордів), щомісячного аналізу

витрат, рентабельності та дебіторської заборгованості дозволить оперативно реагувати на зміни у фінансовому стані підприємства.

- Оптимізація документального забезпечення контролю. Доцільно створити внутрішні нормативні документи: положення про внутрішній контроль, посадові інструкції з контрольними функціями, регламенти документообігу. Це підвищить чіткість і відповідальність виконавців.

Очікувані результати вдосконалення системи обліку та внутрішнього контролю у СФГ «Віталія» передбачають комплексний позитивний вплив на фінансово-господарську діяльність господарства та підвищення ефективності управлінських процесів. Реалізація запропонованих заходів дозволить:

- Зменшити кількість облікових помилок і втрат інформації – автоматизація облікових процесів та стандартизація процедур контролю забезпечить точність і цілісність даних, що вводяться у бухгалтерську систему, зведе до мінімуму ризик дублювання або пропусків документів, а також підвищить достовірність ведення первинної документації та облікових реєстрів.

- Підвищити оперативність і достовірність управлінських рішень – регулярний моніторинг фінансових показників у реальному часі, використання аналітичних звітів за центрами відповідальності, а також своєчасний аналіз відхилень фактичних витрат від планових дають керівництву можливість швидко реагувати на зміни у виробничому процесі, виявляти вузькі місця, ухвалювати обґрунтовані рішення щодо оптимізації витрат та підвищення прибутковості.

- Забезпечити прозорість використання ресурсів – чіткий розподіл відповідальності між підрозділами та матеріально відповідальними особами, а також систематичний контроль за рухом матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, насіння, добрив і готової продукції, дозволяє відстежувати ефективність використання ресурсів на всіх етапах господарського циклу, запобігати нераціональному використанню та втратам.

- Зміцнити фінансову стабільність господарства – оптимізація витрат, контроль за доходами та прибутковістю окремих видів продукції, а також зниження фінансових і виробничих ризиків сприятимуть стабільності грошових

потоків, забезпечать своєчасне виконання зобов'язань перед постачальниками та працівниками, а також підвищать загальний рівень фінансової безпеки підприємства.

- Підвищити довіру контрагентів, банків і державних органів до фінансової звітності підприємства – впровадження єдиних стандартів обліку та контролю, застосування автоматизованих систем, регулярне проведення інвентаризацій і внутрішніх аудитів забезпечують високу прозорість фінансових процесів, що підвищує авторитет господарства на ринку, полегшує залучення кредитних ресурсів та сприяє побудові довгострокових партнерських відносин.

Отже, система обліку і внутрішнього контролю в СФГ «Віталія» має певні організаційні та методичні недоліки, які потребують вдосконалення. Основними напрямками покращення є розвиток управлінського обліку, автоматизація процесів, запровадження ризик-орієнтованого підходу, підвищення кваліфікації персоналу та формалізація внутрішнього аудиту. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності діяльності господарства, зміцненню фінансової дисципліни й забезпеченню сталого розвитку у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних, організаційних та методичних аспектів обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства та обґрунтовано напрями їх удосконалення відповідно до сучасних умов господарювання в аграрному секторі.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати такі узагальнені висновки:

1. Встановлено, що доходи і витрати фермерського господарства є ключовими об'єктами обліку, які формують фінансовий результат та визначають економічну ефективність діяльності. Їх економічна сутність має специфічні риси, зумовлені біологічною природою активів, сезонністю виробництва та залежністю від природно-кліматичних факторів. Чітка класифікація доходів (від реалізації, державної підтримки, інші операційні) та витрат (виробничі, адміністративні, на збут) за економічними елементами і статтями калькуляції сприяє підвищенню прозорості обліку та дозволяє об'єктивно оцінювати рентабельність окремих видів продукції.

2. Дослідження нормативно-правового забезпечення засвідчило, що облік і контроль у фермерських господарствах регулюються комплексною системою законодавчих актів, серед яких ключову роль відіграють Закон України «Про фермерське господарство», Податковий кодекс України, НП(С)БО 30 «Біологічні активи» та Методичні рекомендації Мінагрополітики. Це створює багаторівневу систему регулювання, яка вимагає від господарств постійного моніторингу змін, особливо в частині оподаткування та державної підтримки, для забезпечення фінансової дисципліни.

3. Встановлено, що особливості обліку доходів і витрат фермерського господарства зумовлюються необхідністю застосування справедливої вартості для оцінки біологічних активів, складністю розмежування витрат між звітними періодами через тривалий виробничий цикл та специфікою документування

натуральних надходжень. Сучасні умови вимагають гармонізації облікових процедур з вимогами фінансового, податкового та управлінського обліку для забезпечення достовірності звітності.

4. Проаналізовано організаційно-економічну характеристику СФГ «Віталія» як фермерського господарства. Дослідження динаміки показників за 2022–2024 роки свідчить про значне зміцнення фінансової стійкості підприємства: валюта балансу зросла на 16,6%, власний капітал становить понад 94% джерел фінансування, що вказує на високу фінансову автономію. Результативність діяльності є високою – чистий дохід збільшився на 87,4%, а чистий прибуток зріс у 6,5 разів, що стало можливим завдяки розширенню обсягів виробництва та ефективному управлінню витратами.

5. Встановлено, що облік доходів та витрат у СФГ «Віталія» здійснюється відповідно до вимог НП(С)БО та облікової політики, з використанням автоматизованої системи «BAS Бухгалтерія». Ведення обліку за методом нарахування та автоматизований розподіл витрат забезпечують оперативність обробки інформації та коректне формування собівартості. Разом із тим виявлено потребу у поглибленні аналітичного обліку за центрами відповідальності та вдосконаленні документообігу для внутрішніх господарських операцій.

6. У роботі обґрунтовано, що внутрішньогосподарський контроль є ключовою передумовою збереження активів та ефективного управління ресурсами. Оцінено стан його організації в СФГ «Віталія» та визначено, що система контролю є комплексною (організаційний, документальний, інвентаризаційний, технічний контроль). Однак вона потребує впровадження формалізованих процедур внутрішнього аудиту, зменшення залежності від людського фактору та посилення ризик-орієнтованого підходу до перевірок.

7. На основі проведених досліджень запропоновано шляхи вдосконалення обліку і контролю доходів та витрат фермерського господарства, серед яких:

- розвиток управлінського обліку для деталізації витрат за культурами та підрозділами;
- впровадження ризик-орієнтованого контролю для попередження порушень;
- підвищення рівня автоматизації та цифровізації документообігу;
- створення або делегування функцій внутрішнього аудиту для незалежної оцінки діяльності.

Отже, результати дослідження підтверджують, що ефективна система обліку та внутрішнього контролю доходів і витрат є невід’ємною умовою сталого розвитку та конкурентоспроможності аграрного підприємства. Розроблені в роботі пропозиції можуть бути використані для вдосконалення обліково-контрольних процесів у СФГ «Віталія» та інших фермерських господарствах, сприяючи підвищенню їх фінансової дисципліни та економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднар О. Внутрішньогосподарський контроль якості сільськогосподарської продукції. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/392/379> (дата звернення: 09.09.2025).
2. Бруханський Р. Ф. Ідентифікація специфічних функцій стратегічного управлінського обліку. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2021. Випуск 1. С. 7–18. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/50f7e64e-f9a7-40e5-a8ae-49ba196c60c0/content> (дата звернення: 09.09.2025).
3. Воронко Р. М., Редченко К. І., Бурдик О. Ю. Роль внутрішнього контролю в системі управління торговельним підприємством. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 35. С. 11–20. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/1295/1222> (дата звернення: 09.09.2025).
4. Дробоног А. Організаційно-методичні аспекти обліку і внутрішньогосподарського контролю доходів та витрат діяльності фермерського господарства (за матеріалами СФГ «Віталія»). *Стратегічні пріоритети розвитку бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах глобалізації* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 18 листопада 2025 р.) / за ред. проф. Назаренка О. В. Суми : СНАУ, 2025. С. 325–327 (дата звернення: 01.12.2025).
5. Дробоног А. В. Функціонування та розвиток аудиту: вітчизняний досвід та світові тенденції. *Стратегічні пріоритети розвитку бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах глобалізації* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 19 листопада 2024 р.) / за ред. проф. Назаренка О. В. Суми : СНАУ, 2024. С. 96–97. URL: <https://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/13112> (дата звернення: 01.12.2025).

6. Єдинак Т., Здорик А. Державний контроль і аудит у сфері сільського господарства в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 35. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1066/1023> (дата звернення: 09.09.2025).
7. Коверза В., Тарасенко О., Заграднікова А. Шляхи вирішення питань обліку і контролю в системі управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2613/2531> (дата звернення: 17.09.2025).
8. Маркус О., Колесник Ю. Організація обліку та оподаткування фермерських господарств. *Молодий вчений*. 2021. № 10 (86). С. 219–222. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/304/293> (дата звернення: 17.09.2025).
9. Матюха О. В. Організація та методика бухгалтерського обліку і внутрішньогосподарського контролю діяльності підприємства та напрями їх поліпшення : магістр. дипломна робота. Дніпро, 2022. 74 с. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/7602/1/> (дата звернення: 29.09.2025).
10. Меліхова Т. О. Методичні засади проведення внутрішнього контролю розрахунків з покупцями та замовниками. *Агросвіт*. 2021. № 9. С. 17–24. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.9.17 (дата звернення: 29.09.2025).
11. Михалків А. А., Косташ Т. В. Внутрішній контроль процесу господарювання: проблеми організації. *Економіка і держава*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2020/13.pdf (дата звернення: 29.09.2025).
12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство» : переклад офіційною мовою від 01.01.2012 / Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_047#Text (дата звернення: 29.11.2025).
13. Міньковська А. В. Особливості внутрішнього контролю розрахунків з бюджетом. *Теоретико-методичні аспекти удосконалення обліку і контролю* : колективна монографія / за заг. ред. І. П. Приходька. Дніпро : Пороги, 2022. С.

146–161. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/1512/1/pdf> (дата звернення: 10.10.2025).

14. Мулик Я. І., Домбровська В. В. Внутрішньогосподарський контроль фінансової безпеки підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2022. Вип. 22. С. 960–964. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/18821.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).

15. Мулик Я. І., Цуркан А. О. Внутрішньогосподарський контроль в системі управління аграрним підприємством. *Ефективна економіка*. 2021. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/66.pdf (дата звернення: 10.10.2025).

16. Очеретько Л. М., Сітало В. О. Особливості організації внутрішнього контролю розрахунків за ПДВ. *Економіка та держава*. 2020. № 9. С. 66–70. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2020/13.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

17. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 23.10.2025).

18. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 17.09.2025).

19. Про внесення змін до деяких національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 23.01.2025 № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0188-25#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

20. Про затвердження Методичних рекомендацій з організації та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах : Наказ Міністерства аграрної політики України від 02.07.2001 № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0189555-01#Text> (дата звернення: 29.09.2025).

21. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України від

29.11.1999 № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (дата звернення: 29.11.2025).

22. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 29.11.2025).

23. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» : Наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05#Text> (дата звернення: 29.09.2025).

24. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 17.09.2025).

25. Саванчук Т., Боровенська А., Гервольська І. Завдання та місце внутрішнього контролю в системі управлінського обліку суб'єктів господарювання. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 68. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4979/4925> (дата звернення: 23.10.2025).

26. Семенець А. Внутрішній контроль та система внутрішнього контролю в контексті міжнародного бізнесу: формалізація дефініцій. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 1 (9). URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/e4b7fcff-8b16-46dc-97e2-f595cee417af/content> (дата звернення: 23.10.2025).

27. Титенко Л. В., Богдан С. В., Мізіренко О. С. Управлінський внутрішній контроль в системі забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 19. С. 1358–1363. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/202.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

28. Demchuk O., Moshkovska O., Ihnatenko T., Romashko O. Cost accounting and costing of crop production in agribusinesses of various forms of ownership.

Ekonomika APK. 2025. № 2. P. 100–111. URL: <https://salo.li/420E7F5> (дата звернення: 23.10.2025).

29. García-Cornejo B., Pérez-Méndez J. A., Wall A., Castrillo-Cachón D. The effect of management accounting practices and ICT on the efficiency of organic farms. *Journal of Rural Studies*. 2025. Vol. 114. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016724003589> (дата звернення: 23.10.2025).

30. Hai V., Trung T., Linh B. Internal Control System in Cooperatives: A Systematic Review. *Vietnam Journal of Agricultural Sciences*. 2024. URL: <https://eng.vjas.vn/index.php/vjas/article/view/460/219> (дата звернення: 23.10.2025).

31. Poppe K., Vrolijk H., Bosloper I. Integration of farm financial accounting and farm management information systems for better sustainability reporting. *Electronics*. 2023. Vol. 12. 19 p. URL: <https://edepot.wur.nl/629817> (дата звернення: 13.11.2025).

32. Schnitkey G., Paulson N., Zwilling B., Zulauf C. The current grain farm financial position in a longer-term perspective. *farmdoc daily*. 2025. Vol. 15, No. 221. URL: <https://farmdocdaily.illinois.edu/2025/12/the-current-grain-farm-financial-position-in-a-longer-term-perspective.html> (дата звернення: 13.11.2025).

33. Towett P. K., Kadima J. M. Internal control framework and financial performance of listed agricultural companies, Kenya. *International Journal of Finance*. 2025. Vol. 10, № 8. P. 29–49. URL: <https://carijournals.org/journals/IJF/article/view/3288/3920> (дата звернення: 13.11.2025).